

NAKŞA KADISININ HUZURUNDA GAYRİMÜSLİMLER: KİŞİLERARASI İLİŞKİLERE DAİR DAVA VE ŞİKAYETLER (17.-18.YY.)

*Non-Muslims Before the Qadi of Naxos: Lawsuits and Complaints on
Interpersonal Relations (17th-18th Centuries)*

Dr. Öğretim Üyesi Osman Safa BURSALI*

Öz: Nüfusu Katolik elitler ve Ortodoks Rum halk sınıflarından müteşekkil olan Nakşa Adası'na on altıncı yüzyılın sonundan itibaren kadılar tayin edilmeye başlamıştır. Böylesi bir sosyal tabakalaşma içindeki kadı faaliyetine odaklanan bu makalenin temel sorusu şudur: Birkaç aile dışında müslümanın bulunmadığı bir yerde, şer'i hükümleri uygulamak ve müslüman devlet başkanının vekili olarak idarecilik yapmak üzere bulunan kadı, hukuk uygulaması adına nelerle karşılaşmıştır? Makalede öncelikle Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarındaki gayrimüslim teb'anın (zimmelerin) kadı mahkemesini kullanması problemi gözden geçirilecektir. Sonrasında Nakşa Adası'nın on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadarki sosyo-ekonomik ve idari yapısına ilişkin bazı ön bilgiler sunulacaktır. Ardından belli hukuki konular esas alınarak, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Nakşa kadısına hitaben yazılmış hükümlerde yer alan, adadaki gayrimüslimler arasındaki bazı ihtilaflar tanıtılacak ve analiz edilecektir. Bu ihtilaflar sırasıyla sözleşmeden doğan haklar, veraset, vakıf mallara tasarruf ve eşya üzerindeki irtifaklara ilişkindir.

Anahtar Kelimeler: Ege Adaları, Nakşa, zimmeler, Osmanlı hukuku, kadı, kişilerarası ilişkiler.

Abstract: From the end of the sixteenth century, Ottoman sultans began to appoint *qadis* to the island of Naxos, where the population consisted of Catholic elites and Orthodox Greek people. The main question of this article, in which I focus on the activity of the *qadi* in such a social stratification, is: What did the *qadi*, who was to apply the *shari'a* rules and act as the deputy head of the island, in a place where there were no Muslims except for a few families, faced in terms of legal practice? In this article, I will first review the issue of non-Muslim subjects (*dhimmis*) applying to the *qadi* court in Ottoman legal history studies. Afterward, I will present some preliminary information on the socio-economic and administrative structure of Naxos from the sixteenth to the eighteenth century. I will then take up some legal issues and introduce and analyze some of the conflicts among non-Muslims on the island that were found in the rulings addressed to the *qadi* of Naxos in the seventeenth and eighteenth centuries. These disputes are related to the rights arising from the contract, inheritance, disposition of *waqf* properties, and easements on the goods.

Keywords: Aegean Islands, Naxos, *dhimmis*, Ottoman law, *qadi*, interpersonal relations.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, osman.bursali@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0556-9792

Makale Geliş Tarihi: 03.10.2022, Makale Kabul Tarihi: 30.11.2022

DOI: 10.57083/adaletdergisi.1217779

Ege Denizi'ndeki Nakşa Adası, on altıncı yüzyılın ilk yarısından on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Nüfusu Katolik elitler ve Ortodoks Rum halktan müteşekkil olan adaya on altıncı yüzyılın sonundan itibaren kadılar tayin edilmeye başlamıştır. Böylesi bir sosyal tabakalaşma içindeki kadı faaliyetine odaklanan bu makalenin temel sorusu şudur: Birkaç aile dışında müslümanın bulunmadığı bir yerde, şer'i hükümleri uygulamak ve müslüman devlet başkanının vekili olarak idarecilik yapmak üzere bulunan kadı, hukuk uygulaması adına nelerle karşılaşmıştır? Sosyal yapı nedeniyle makalede adadaki müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasındaki münasebet konu edilmemiştir. Gayrimüslimler arası hukuki ilişkiler ile gayrimüslim teb'a ve müslüman hâkim arasındaki münasebet temaları öne çıkarılmıştır. Kadı, adada ne maddi-manevi olarak yerel müslüman bir sosyal kesime ne de çok az sayıdaki idarecinin yetersiz silahlı gücüne dayanmıştır. Kadı, manevi olarak yüzlerce mil uzakta bulunan, kendisini tayin eden, Nakşa sakinleriyle müşterek bir sosyal gruptan veya dinden olmayan müslüman devlet başkanının meşruiyetine ve yine maddi olarak oldukça uzakta bulunduğundan çok da hızlı biçimde yardıma gelemeyecek silahlı güce dayanmıştır.

Makalede öncelikle Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarındaki gayrimüslim teb'anın (zimmilerin) kadı mahkemesini kullanması problematiği gözden geçirilecektir. Sonrasında Nakşa Adası'nın on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadarki sosyo-ekonomik ve idari yapısına ilişkin bazı ön bilgiler sunulacaktır. Ardından belli hukuki konular esas alınarak, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Nakşa kadısına hitaben yazılmış hükümlerde yer alan, adadaki gayrimüslimler arasındaki bazı ihtilaflar tanıtılacak ve analiz edilecektir. Bu ihtilaflar sırasıyla sözleşmeden doğan haklar, veraset, vakıf mallara tasarruf ve eşya üzerindeki irtifaklara ilişkindir. İhtilafların tespit edildiği Osmanlı arşiv belgelerinin transkripsiyonuna ekte yer verilecektir.

I. OSMANLI DEVLETİNDE ZİMMİLERİN MAHKEMEYE BAŞVURMASI

Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarının önemli problematiklerinden biri, Osmanlı coğrafyasındaki sosyal yapının doğal bir sonucu olan, gayrimüslim Osmanlı teb'asının kendi aralarındaki ihtilafları kadı önünde görmeleridir. İlgili literatürde, gayrimüslimlerin ne sebeple ve/veya ne amaçla kadı önüne gittikleri sorusu sorulmuştur. Bu soru, gayrimüslimlerin hangi saiklerle kadıdan hukuki çözüm bekledikleri şeklinde de sorulabilir.

Gayrimüslimlerin kadıya başvurmaları problemine literatürde verilen cevapları kategorize etmek gerekirse soruya hukuki, sosyal, ekonomik ve dini nitelikte cevaplar verildiği görülebilir. Kenanoğlu'na göre yargısal çözüm içeren ve cebir unsuru taşıyan bir kararı ancak kadı verebildiğinden gayrimüslim Osmanlı teb'asının teknik anlamda gidecek başka mahkemesi bulunmamaktaydı. Araştırmacıya göre, zimmilerin

miras hukuku konulu ihtilaflarda kadı önüne niçin gitmediklerine açıklama getirmeye çalışan bazı yazarlar, miras konusunda şer'i hükümlerin bulunduğunu ve kadıların ihtilaf hâlinde bu kuralları uygulayacağını gözden kaçırmışlardır.¹ Ekinci'ye göre kadı kararının adaletli olması ve kanun yolu imkanına sahip olması da gayrimüslimlerin kadı huzuruna gelmelerinde etkilidir.² Gradeva bu gerekçeleri teyit etmiş ve ilaveten gayrimüslimlerin kadıdan alacakları karar suretlerinin Osmanlı idarecilerine ve üçüncü kişilere karşı ellerinde hukuki güvence hüviyetinde olduğunu zikretmiştir.³

- ¹ M. Macit Kenanoğlu, "İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmiler", S. 5, 2005, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, s. 564-66. Dolayısıyla tarafların İslam dışındaki farklı din veya mezheplerden müteşekkil olduğu durumda ihtilaflarını görmek üzere gidebilecekleri yegane güvenilir merci kadı mahkemesiydi. Bu çıkarımı destekleyen tespitler için bkz. Ronald C. Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri," C. 21, S. 3, 1978, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, s. 271; Sophia Laiou, "Christian Women in an Ottoman World: Interpersonal and Family Cases Brought Before the Shari'a Courts During the Seventeenth and Eighteenth Centuries (Cases Involving the Greek Community)", *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History*, Amila Buturović/ Irvin Cemil Schick (ed.), I.B. Tauris, Londra ve New York, 2007, s. 245. Zimmilerin muhtelif konularda kadı mahkemesini kullanma pratiklerini konu alan bazı çalışmalar için bkz. Ayşe Nühket Adıyeke, "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zimmi Davaları", *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Kemal Çiçek (ed.), SOTA ve Yeni Türkiye, Ankara ve Haarlem, 2001, ss. 77-95; Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihini", *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Kemal Çiçek (ed.), SOTA ve Yeni Türkiye, Ankara ve Haarlem, 2001, ss. 31-49; Mehmet Akman, "A Zimmi: 'Let My Wife Be Divorced From Me Threee Times': The Use of the Ottoman Kadi Courts by Zimmis for Family Law Issues", S. 12, 2011, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, ss. 7-16; İbrahim Etem Çakır, "Zimmi Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya (XVII. Yüzyıl)", S. 21, 2014, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, ss. 41-66; Belkis Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", C. 64, S. 1, 2015, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 171-93; Zülfiye Koçak, "Osmanlı Toplumunda Zimmi Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750)", C. 7, S. 1, 2018, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, ss. 167-210.
- ² Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, Arı Sanat, İstanbul, 2008, ss. 318-19. Benzer bir kanaat için bkz. Jennings, s. 289. Ekinci'ye göre zimmiler aralarındaki ihtilafı iki şekilde kadı önüne getirebilir: i) İki taraf da bu hususta anlaşmış olabilir yahut ii) bir taraf kadıya gidince diğer taraf da onu takip etmek zorunda kalır. Önceden gittikleri ruhani reis veya kendi dinlerinden olan bir hakemin verdiği karardan bir ya da iki taraf memnun olmadığında yine bu iki madde gündeme gelir. İhtilafın konusuna göre mütekevvimlik, sıhhat şartları gibi dinlerinin gereği olan hususları kadı dikkate alır. (Bkz. Ekinci, s. 318). Fakat bunun dışında kadı huzurunda müslümanlarla aynı hükümlerle muhataptırlar. (bkz. Jennings, s. 275).
- ³ Rossitsa Gradeva, "Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court (Seventeenth Century)", C. 4, S. 1, 1997, *Islamic Law and Society*, ss. 68-69. Benzer gerekçeler için bkz. Najwa al-Qattan, "Dhimmis in the Muslim Court: Legal Autonomy and Religious Discrimination", C. 31, S. 3, 1999, *International Journal of Middle East Studies*, ss. 429-30.

Meseleye getirilen ekonomik açıklamalardan ilkinde göre zimmilerin kadıya başvurmaları kendi ruhani reislerine başvurmalarından daha ucuzdur ve daha pratiktir.⁴ Yani ihtilafı görmek için tarafların yapacağı harç masrafı ve ihtilafın görülme hızı kıyas edildiğinde kadıya başvurmak daha ekonomiktir. Genel bir neden olarak değil fakat yere ve zamana göre gündeme gelebilecek bir ekonomik gerekçe olarak kadı mahkemesinde rüşvetin yaygın olması literatürde zikredilmiştir.⁵ Buna bakılırsa ekonomik gücü olan tarafın istediği sonucu alabilmesi rüşvet sayesinde zaman zaman mümkündür.

Bazı araştırmacılara göre, ihtilaflarına ilişkin şer'î hükümleri ruhani reislerinin tatbik edeceği kurallara göre daha avantajlı bulan taraf kadıya başvurabiliyordu.⁶ Zimmi kadınların şahsi veya ailevi meseleleri için kadı huzuruna gitmelerine dair Laiou, ihtilafın artık kamusallaşacak olmasından dolayı pek de tercih edilir olmasa da, meselesini cemaat içinde çözmek yerine kadıya giden kadınlara rastlandığını vurgulamıştır.⁷ Alternatif uyuşmazlık çözüm yolunun bulunmadığı bir durumda ise zimmiler pratikte kadı önüne gelmekten başka bir çareye sahip değillerdi.⁸

Dini cevaplar gayrimüslimlerin ruhani reislerine başvuramamalarını temellendirmek suretiyle kadıya gitmelerini açıklamaktadır. Gradeva'ya göre hıristiyanlar birçok davada, hıristiyan din adamlarının muhalefetine hatta açık düşmanlığına rağmen şer'î mahkemelere başvurmaktan kaçınmıyorlardı.⁹ Yahudiler ise hahamların

⁴ Ekinci, ss. 318-19. Harçların ucuzluğunu Gradeva da vurgulamıştır, bkz. s. 68.

⁵ Amnon Cohen, *Jewish Life Under Islam: Jerusalem in the Sixteenth Century*, Harvard University Press, Cambridge, 1984, s. 126. Yahudilerin kadı tercihinde rüşvetin rol oynadığına ilişkin bu iddiayı Kenanoğlu "kolaycılık" olarak nitelmiş ve gerçek sebep olarak görmemiştir. (Bkz. 2005, s. 566).

⁶ Gradeva, ss. 68-69; Qattan, s. 438.; Laiou, s. 248. Son yazara göre bu durum zimmilerin ihtilaf konularına ilişkin ön bilgi edindiklerini ve avantajlı gördükleri durumda kadı önüne gittiklerini işaret etmektedir. (Bkz. s. 259).

⁷ Laiou, s. 259.

⁸ Antonis Anastasopoulos, "Non-Muslims and Ottoman Justice(s?)", *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, Jeroen Jeroen Duindam/ Jill Harries/ Caroline Humfress vd. (ed.), Brill, Boston ve Leiden, 2013, s. 287.

⁹ Yazara göre nihayetinde hıristiyanlar kadıya müslümanlar kadar gitmiyorlardı; ona göre dinin merkezi önemde olduğu ve hukukun teolojiyle iç içe olduğu bir çağda bu oldukça doğaldı. Buna rağmen sicillerde yer alan ve bir tarafın gayrimüslim olduğu sözleşme ve ihtilafların büyük kısmında diğer taraf da aynı dine mensuptu. Bkz. Gradeva, ss. 68-69. Benzer bir oranı Kemal Çiçek de zikretmiştir, bkz. "Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court (1110/39 A.H. / 1698-1726)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, University of Birmingham, Birmingham, 1992, s. 80. Jennings'in tespitine göre ise arazi ve ceza hukukuyla alakalı meselelerin dışında mecbur olmasalar da zimmiler kadı mahkemesini sık kullanıyorlardı. Hatta kadıdan başka ihtilaflarını dinleyecek kimse bulunmadığını düşündürecek kadar kadıya başvuruyorlardı, bkz. s. 279. Bulunulan yerin sosyal yapısı da bu oranlarda etkili görünmektedir. Mesela on sekizinci yüzyıl başında Kıbrıs'ta gayrimüslimler, müslümanlardan daha fazla kadı önüne gitmişlerdir, bkz. Çiçek, 1992, s. 79 ve 214. Evlenme ve boşanma hakkında

kendilerini aforozla tehdit etmelerine rağmen kadı önünde ihtilaf çözmeyi denemekten geri durmuyorlardı.¹⁰

Zimmilerin kadı önüne ihtilaflarını taşıması problemine ilişkin mevcut görüşler ilk elde yeterlidir. Fakat meseleyi biraz daha ayrıntılandırmak ve daha açık sorulara cevaplar aramak uygun olacaktır. Her şeyden önce şunu sormak gerekir: Genel olarak “Osmanlı teb’ası ihtilaflarını niçin kadı önüne getirir” sorusu ile “zimmiler niçin getirir” sorusu arasında bir fark olmalı mıdır? Daha doğrusu, müslüman veya gayrimüslim Osmanlı teb’ası nazarından bakılırsa, kadıya niçin başvurulur? Bu hususta bariz olan şeydu ki, teb’a hukuki iddiasının gereğini yerine getirebilecek yegane merci olarak kadıyı görmekteydi. Dolayısıyla gerek ihtilafın kimin haklı olduğunun tespiti için gerekse bir sözleşmenin tescili için kadı önüne gelen kişilerin birincil amacı kararın veya tescilin cebren tatbikini garantiye almak olabilir. Cebir unsurunu gözetmenin amacı, ihtilafın veya sözleşmenin diğer tarafına yönelik olabileceği gibi Osmanlı idarecilerine ve üçüncü kişilere yönelik de olabilir. Tarafların diğer saikleri bu nazardan ikincildir. Diğer yandan, tarafların kadıdan önce ruhani reisleri veya hakem sıfatı taşıyan başka kimselere (yerel kilise büyükleri, eşraf vb.) başvurup başvurmamaları ayrı birer problemdir. Zira bu durumda hakeme başvurularının saikleri ile hakem kararından sonra kadı önüne gitmelerinin amacı kendi başına birer araştırma konusu hâline gelecektir. Yine, zimmilerin kadı yerine başka bir yere (hakem gibi) hiç başvurmamasını izah etmek de kendi başına bir meseledir.

II. NAKŞA ADASI’NIN SOSYO-EKONOMİK VE İDARİ YAPISI

Kiklad Adalarının en büyüğü olan Nakşa (*Náksos*),¹¹ modern zamanlara kadar bölgenin ekonomik ve kültürel merkezi olmuştur.¹²

araştırma yapan Ivanova, zimmilerin aynı hususta hem kilise büyüklerine hem de kadıya gidebildiklerinden bahsetmiştir. Bu da gerek cemaat gerekse yargı yoluyla teminat altında olmak istediklerini düşündürmektedir. Bkz. Svetlana Ivanova, “Judicial Treatment of the Matrimonial Problems of Christian Women in Rumeli During the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History*, Amila Buturović/ Irvin Cemil Schick (ed.), I.B. Tauris, Londra ve New York, 2007, s. 165.

¹⁰ Morris S. Goodblatt, *Jewish Life in Turkey in the XVIth Century: As Reflected in the Legal Writings of Samuel de Medina*, The Jewish Theological Seminary of America, New York, 1952; Victor H. Weissberg, “Jewish Life in Seventeenth Century Turkey as Reflected in the Responsa of Rabbi Jacob Alfandri and Rabbi Joseph Katzavi”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Hebrew Union College, Cincinnati, 1970. Aktaran Kenanoğlu, 2005, s. 566.

¹¹ Adaya geçmişten bu yana Avrupa dillerinde *Nasso*, *Naxia*, *Naxus*, *Nascia*, *Naxos* ve bazı haritalarda *Nixia* adı verilmiştir, bkz. Edmund Bohun, *A Geographical Dictionary Representing the Present and Ancient Names of All the Counties, Provinces, Remarkable Cities, Universities, Ports, Towns, Mountains, Seas, Streights, Fountains, and Rivers of the Whole World*, Charles Brome, Londra, 1688, s. 283. Osmanlı

Ada üzerindeki en büyük yerleşim yeri Nakşa kasabası¹³ olup kasabaya bağlı birçok köy bulunmaktadır. Tipik Akdeniz ikliminin görüldüğü ada, eski çağlardan beri meskundur. Yunan, Roma ve Bizans idaresinde kaldıktan sonra, Dördüncü Haçlı Seferi'nde İstanbul'un Latin egemenliğine girmesiyle beraber, Venedik vesayetinde kurulan Nakşa Dukalığının merkezi olmuştur.¹⁴ Bizans egemenliğindeyken dokuzuncu ve onuncu yüzyılda müslüman Girit Emirliğinin, Latinlerin elindeyken on dördüncü yüzyılda Aydınogullarının ve on beşinci yüzyılda ise Osmanlı Devletinin akınlarına uğramıştır. 1538'de Osmanlı – Venedik savaşında Osmanlı egemenliğine giren Nakşa Adası, 1829 Edirne Antlaşması'yla Yunanistan topraklarına dâhil olmuştur.¹⁵

Bugün popüler bir turizm merkezi olan Nakşa Adası, su kaynaklarına sahip olması hasebiyle Ege Adaları arasında önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda tarıma uygun topraklar barındırdığından öteden beri istikrarlı biçimde köylü nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Çeşitli meyve ve sebze yetiştirilebilen Nakşa tarımsal olarak kendi kendine yetebilen az sayıdaki Ege adalarından biridir. Diğer yandan zımpara madenleri bakımından zengin olduğundan adada zımpara önemli bir ihraç malı olmuştur.

Osmanlılar adayı aldıklarında Nakşa kasabasında bulunan kalede İtalyancanın lehçelerini konuşan Katolikler, kale dışında ve Nakşa Adası'ndaki köylerde Yunanca konuşan Ortodokslar ikamet etmekteydi. Katolikler ada ekonomisini yönlendiren ve ticareti ellerinde bulunduran

bürokratik yazışmalarında ve kadı sicillerinde bu kelime “Nakşa” yahut “Nakşe” şeklinde okumaya müsait biçimde yazılmıştır. Türkçe adlandırma muhtemelen *Naxia*'nın Türkçe telaffuzuna dayanmaktadır.

- ¹² Genel olarak Nakşa Adası hakkında bkz. Timothy E. Gregory, “Naxos”, The Oxford Dictionary of Byzantium, Alexander P. Kazhdan (ed.), Oxford University Press, Oxford, 1991, ss. 1444-45; Alexios Savvides, “Nakshe”, Encyclopaedia of Islam, Peri J. Bearman/Thierry Bianquis/ Clifford Edmund Bosworth vd. (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1993, C. 7, ss. 939-41; Feridun M. Emecen, “Nakşa”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 332-33.
- ¹³ Yunancada kasabaya yine *Naksos* adı verildiği gibi ada sakinleri tarafından *Chóra* denmektedir. Osmanlı arşiv belgelerinde “kasaba-ı Nakşa” ve “nefs-i Nakşa” adıyla anılmıştır. “Nakşa Kalesi” deyimiyile de bu yerleşim yeri işaret edilmiştir. Fakat yalnızca “Nakşa” lafzının kullanıldığı belgelerde en dar anlamda bu yerleşim yeri, daha geniş anlamda ada hatta adaya tâbi kılınan tüm Nakşa idari birimi kastedilmiş olabilir.
- ¹⁴ Bizans idaresi döneminde Nakşa Adası'ndaki gelişmeler için bkz. Konstantinos Z. Roussos, Reconstructing the Settled Landscape of the Cyclades: The Islands of Paros and Naxos During the Late Antique and Early Byzantine Centuries, Leiden University Press, Leiden, 2017; Jim Crow/ David Hill (ed.), Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change, Norwegian Institute at Athens, Atina, 2018.
- ¹⁵ Osmanlı idaresi sonrası Nakşa Adası'nın sosyo-ekonomik hayatı hakkında bkz. Reyhan Rafet Can, “Yunanistan Güney Ege (Kiklad ve Oniki Ada) Bölgesi'nin Nüfus Özellikleri”, C. 12, S. 2, 2021, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, ss. 523-40.

grup iken Ortodokslar kasabada emeğe dayalı işlerle ve köylerde tarımla meşguldü. Katolikler kırsal alandaki çiftliklerin de sahibiydi.¹⁶

Osmanlı merkezi idarecileri adadaki idari düzeni başlangıçta radikal biçimde değiştirmemiş, adayı İstanbul'a tâbi kılmalarına rağmen siyasi güce sahip dukaların vergisel yetkilerini ellerinden almamıştır.¹⁷ Dukalardan özellikle Yasef Nasi'nin (ö. 1579) Portekiz'de başlayıp Avrupa'da devam eden ve İstanbul'da sona eren hayat hikayesi oldukça renklidir.¹⁸ Osmanlıların vergisel yetkileri olan bir çeşit mültezim olarak gördüğü Nasi'den sonra bir duka tayin edilmemiş, Nakşa Adası'na Osmanlı idari yapısı içinde yer verilmiştir. Nakşa ve yakınlarındaki adalar Nakşa merkez olmak üzere bir sancak biçiminde yapılandırılmış, adaya sancak beyinin yanında kadı tayin edilmiştir. Ada on altıncı yüzyıl sonları ve on yedinci yüzyıl boyunca zaman zaman Katolik korsanların saldırılarına uğramış, 1645-69 arasında Venedik egemenliğinde kalmıştır.¹⁹ Bu süreçte bazen kadılar dâhil adada görev yapan Osmanlı idarecileri korsanlar tarafından kaçırılmıştır.²⁰ Ada Osmanlılara tâbi olsa

-
- ¹⁶ Osmanlı idaresi döneminde Nakşa Adası'nın sosyal tabakaları ve aralarındaki münasebet için bkz. Charles A. Frazee, "Catholics of Naxos Under Ottoman Rule", C. 23, S. 3-4, 1978, *The Greek Orthodox Theological Review*, ss. 235-42; Katerina Seraïdari, "Negotiating Religious Differences in the Cyclades: Discourses of Inclusion and Exclusion", *Sites and Politics of Religious Diversity in Southern Europe: The Best of All Gods*, Ruy Blanes/ José Mapril (ed.), Brill, Leiden, 2013, ss. 309-30; Andrew P. McCormick, "An Embattled Catholic Archbishop Between Latins and Greeks in the Ottoman Aegean", *Global Reformations: Transforming Early Modern Religions, Societies, and Cultures*, Nicholas Terpstra (ed.), Routledge, Londra, 2019, ss. 195-209.
- ¹⁷ Nakşa Dukalığı üzerine bkz. Safvet, "Nakşa (Naksos) Dukalığı, Kiklad Adaları", S. 23, 1913, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, ss. 1444-57; Aglaia E. Kasdagli, "Peasant and Lord in Fifteenth-Century Naxos", S. 11, 1987, *Byzantinische Forschungen*, ss. 347-55; Athanasios K. Vionis, *A Crusader, Ottoman, and Early Modern Aegean Archaeology: Built Environment and Domestic Material Culture in the Medieval and Post-Medieval Cyclades, Greece (13th-20th Century AD)*, Leiden University Press, Leiden, 2012; Ioanna Spiliopoulou, "The Promotion of the Cultural Heritage of the Latin Settlers in the Island of Naxos Through a Proposed Model of Management: A Case Study", C. 13, S. 2, 2013, *Sustainable Development, Culture, Traditions Journal*, ss. 34-52.
- ¹⁸ Portekizcede João Miquez, İtalyancada Giuseppe/Yossef Nasi ve Türkçede Yasef/Yusuf Nasi adıyla anılan bir Sefarad olan Nasi'nin biyografisi, geçen yüzyıldan beri birçok araştırmaya konu olmuştur. Birkaç çalışma için bkz. Safvet, "Yusuf Nasi", S. 16, 1912, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, ss. 982-93; Cecil Roth, *The House of Nasi: The Duke of Naxos, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1948*; Ahmet Hikmet Eroğlu, "16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Efsanevi Bir Yahudi: Yasef Nasi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu (18-19 Şubat 2012, Ankara)*, Asife Ünal/Hüsamettin Karataş/ Yasin Meral vd. (ed.), Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Ankara, 2012, ss. 719-32.
- ¹⁹ Nakşalı zimmilerin yüklerini İstanbul'a taşıyan bir ticaret gemisinin korsan saldırısına uğramasına dair 1633 yılına ait bir mahkeme kaydı için bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, Coşkun Yılmaz (ed.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008-19, C. 14, s. 66.
- ²⁰ Kadı Lütfü'nün başka müslüman idarecilerle beraber 1585'te kaçırılması hakkında bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 58/869; 8 Şevval 993 / 3 Ekim 1585 ve BOA, A.DVNS.MHM.d,

da Katolik elitlerin siyasi ve ekonomik gücü Osmanlı egemenliğinde sona ermemiştir.²¹ On altıncı yüzyıldan itibaren yabancı tüccarın faaliyetleri ile on sekizinci yüzyılda Katolik rahiplerin faaliyetleri, arşiv belgelerinde kadınlara hitaben yazılan hükümlerin diğer konuları arasındadır.²²

Osmanlı idaresi dönemindeki Nakşa Adası seyyahların notlarına konu olmuştur.²³ Modern literatürde, Osmanlı tahrir defterleri ve arşiv belgelerine dayanan, adanın on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki idari, sosyal ve mimari yapısına eğilen çalışmalar öne çıkmıştır.²⁴ Ada

58/887; 22 Şevval 993 / 17 Ekim 1585. 1631'de Kadı Ebubekir'in kaçırılması için bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 85/560; 9 Şevval 1040 / 11 Mayıs 1631. Kadı Abdülbaki'nin 1646'da kaçırılması hakkında bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/372; 25 Şaban 1056 / 6 Ekim 1646 ve BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/375; 25 Şaban 1056 / 6 Ekim 1646. Görüldüğü üzere tekrar eden bu vakalar hususi tarih araştırmasına konu olabilecek denli dikkate değer kaçırılma olaylarıdır.

- ²¹ Osmanlı egemenliği altında adadaki Katolik elitlere dair bkz. Thekla Sansaridou-Hendrickx/ Benjamin Hendrickx, "The Post-Ducal 'Dukes of Naxos' of the 'per Dignità First Duchy of Christendom': A Re-Examination and Assessment", C. 3, S. 2, 2013, *Journal of Early Christian History*, ss. 94-107. Yasef Nasi'nin ölümünden sonra eşi Reyna Mendes'in yetkisinde olan vergi toplama işine bir zimminin müdahalesi üzerine Nakşa kadısına yazılmış bir hüküm için bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 42/441; 10 Rebiyülevvel 989 / 14 Nisan 1581. Kostantin adlı mültezim vergi toplarken ortaya çıkan sorunlar hakkında bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 48/1033; 28 Safer 991 / 23 Mart 1583; BOA, A.DVNS.MHM.d, 52/127; 19 Ramazan 991 / 6 Ekim 1583 ve BOA, A.DVNS.MHM.d, 52/560; 5 Muharrem 992 / 18 Ocak 1584. 1618'de İstanbul'da bulunan Nakşalıların vergilerinin Gaşar Gracyan (*Gasparo Gratiani*) adına tahsili için bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, C. 13, s. 471. Bu kayıta Gracyan'a "duka" denilmiştir.
- ²² Dini faaliyetler için bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 112/1593; 20 Şaban 1114 / 9 Ocak 1703. Ticari faaliyetler için bkz. BOA, A.DVNS.DVE.d, 901/37; 30 Cemaziyelevvel 1002 / 21 Şubat 1594; BOA, A.DVNS.MHM.d, 120/812; 10 Cemaziyelevvel 1126 / 24 Mayıs 1714; BOA, A.DVNS.MHM.d, 129/1017; 10 Şaban 1132 / 17 Haziran 1720.
- ²³ Bir örnek için bkz. Bernard Randolph, *The Present State of the Islands in the Archipelago, or Arches, Seas of Constantinople and Gulph of Smyrna with the Islands of Candia and Rhodes*, Oxford, 1687, ss. 20-21. Randolph, adayı *Nicsia* şeklinde anmaktadır. Seyahatnamelerinde adaya yer veren seyyahlar hakkında bkz. Ina Berg, "Island Attractions? Travel Writing on the Cyclades from the Middle Ages Until the Modern Day", C. 20, S. 1, 2012, *Mediterranean Studies*, ss. 71-87.
- ²⁴ Jack L. Davis, "Contributions to a Mediterranean Rural Archaeology: Historical Case Studies from the Ottoman Cyclades", C. 4, S. 1, 1991, *Journal of Mediterranean Archaeology*, ss. 131-215; Elizabeth A. Zachariadou, "1641'de Nakşa Sancağı", S. 13, 1998, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, ss. 231-43; Yasemin Demircan, "1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reayanın Durumu", S. 268, 2009b, *Bellekten*, ss. 671-81; aynı yazar, "Nakşa Adası: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Bir Tahrir Defterine Göre", C. 29, Özel Sayı, 2009c, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ss. 675-721; Dimitris Dimitropoulos, "Living Conditions in the Houses of the Islands of the Cyclades During the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Wealth and Poverty in European Rural Societies from the Sixteenth to Nineteenth Century*, John Broad/ Anton Schuurman (ed.), Brepols, Turnhout, 2014, ss. 61-80; Yasemin Demircan, "Kikladdaki Osmanlı İdaresini Şekillendiren Unsurlar ve 1670 Tahriri", C. 5, S. 8, 2015, *Studies of the Ottoman Domain*, ss. 68-79; Yasemin

sakinlerinin aile, miras ve sözleşmeler hukuku başta olmak üzere kişilerarası ilişkileri, yerel noter kayıtları üzerinden Kasdaglı tarafından uzun zamandır çalışılmaktadır.²⁵

III. SÖZLEŞMEDEN DOĞAN HAKLARA İLİŞKİN İHTİLAFLAR

A. YANI'NİN ALACAK DAVASI

6 Ekim 1646 tarihinde Nakşa kadısına yazılan bir hükme göre Nakşa'da yaşayan tacir Yani daha önceki bir tarihte sadrazamlığa arzuhal göndermiştir.²⁶ Hükümde arzuhalin içeriği kısaca aktarılmıştır: Nakşa'dan İstanbul'a ticaret maksadıyla gelen Yani, yine Nakşa'da yaşayan Manu'ya (*Manouil* veya *Manuel*) Galata Bedesteni'nde müslümanların da buldukları bir mecliste 26 bin 500 akçe borç vermiştir.²⁷ Daha sonra alacağını Manu'dan talep eden Yani'nin ifadesine bakılırsa, Manu İstanbul'dan Nakşa'ya kaçmış ve Yani'yi mağdur

Demircan/ Levent Kayapınar/ Ayşe Kayapınar, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020. Adadaki din ve mezhep dağılımını aktaran Demircan'ın çalışmaları, idarecilerin eş ve çocuklarından müteşekkil birkaç aileden başka müslüman grupların adada bulunmadığını belgelendirmesi açısından önemlidir. 1700 civarında adada bulunan seyyah Joseph Pitton de Tournefort Nakşa'da kadıyla beraber yedi-sekiz Türk ailenin bulunduğunu kaydetmiştir, aktaran Emecen, 2006, s. 333.

- ²⁵ Yazarın bazı çalışmaları için bkz. Aglaia E. Kasdaglı, "Gender Differentiation and Social Practice in Post-Byzantine Naxos", *The Byzantine Tradition After the Fall of Constantinople*, John J. Yiannias (ed.), University Press of Virginia, Charlottesville, 1991, ss. 61-94; aynı yazar, "Poor and Rich in 17th-Century Naxos: Attitudes, Behaviour and Reality", *Rich and Poor in the Society of the Greco-Latin East*, Chryssa Maltezou (ed.), Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, Venedik, 1998, ss. 109-16; *Land and Marriage Settlements in the Aegean: A Case Study of Seventeenth-Century Naxos*, Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies ve Vikelea Municipal Library of Heraklion, Venedik ve Kandiye, 1999; aynı yazar, "Custom, Tradition and 'Law' in the Post-Medieval Cyclades", *Imperial Lineages and Legacies in the Eastern Mediterranean: Recording the Imprint of Roman, Byzantine and Ottoman Rule*, Rhoads Murphey (ed.), Routledge, Abingdon, 2016, ss. 49-60.
- ²⁶ Yani (halk arasında *Yánnis*, *Yiánnis*, *Giánnis*, formel olarak *Ioánnis*) Yunanlılar arasında yaygın bir isimdir. Aynı Yani'den söz edildiğini farz etmek zor olmasına rağmen 1633 yılına ait bir mahkeme defterinde Nakşa sakini tacir Yani'den bahseden bir sulh kaydı için bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, C. 14, s. 66. Nakşa asıllı tüccarın İstanbul'da ticari faaliyetlerde bulunduğunu işaret eden farklı zamanlara ait bir dizi arşiv belgesi ve mahkeme kaydı bulunmaktadır. Mesela Yakomi (*Yiakoummi*) adlı zimminin alışverişte düşük ayarlı altınla ödeme yaptığı iddiasını içeren 1819 tarihli bir belge hakkında bkz. BOA, TSMA.e, 1184/29; 17 Recep 1234 / 12 Mayıs 1819. İstanbul'daki Nakşalı tüccarın alacak davası neticesinde sulh olmasına ilişkin 1663 yılına ait bir sicil kaydı için bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, C. 40, s. 277.
- ²⁷ Genel olarak bedestenler ve özel olarak Galata Bedesteni hakkında bkz. Semavi Eyice, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, C. 5, ss. 302-11.

etmiştir. Hükümde, bu vakaya binaen müteferrikalardan Hasan'ın mübaşir sıfatıyla Nakşa'ya gönderildiği bildirilmiş,²⁸ kadıya Nakşa'da Yani'nin hakkını alması emredilmiştir.²⁹

Hükümde Yani ile Manu arasında, borç kaynaklı bir ihtilaf konu edilmiştir. İddiasına göre Yani İstanbul'da, Galata Bedesteni gibi yoğun ticari faaliyetin yapıldığı bir yerde ve müslümanların şahitliğinde Manu'ya borç vermiştir. Borcun ne zaman ödenmesi gerektiğine dair hükümde bir ayrıntı gösterilmemiştir. Fakat Yani borcunu talep ettiğinde Manu'nun Nakşa'ya kaçmasına bakılarak alacağın vadesinin geldiği düşünülebilir. Mağdur olan Yani'nin alacağını elde etmek için arzuhal yazması üzerine Nakşa kadısına yazılan hükümde, davanın görülmesini kolaylaştırmak için bir mübaşir görevlendirildiği bildirilmiştir. Manu kadı huzuruna gerekirse cebren getirilebilecek, Yani'nin iddiaları kendisine sorularak karara varmak mümkün olabilecektir. Manu borçlu sıfatına sahip olduğundan akitten kaynaklanan mükellefiyet ifadır yani 26 bin 500 akçeyi alacaklı Yani'ye eda etmektir. Öncelikle Yani ile Manu arasındaki borç ilişkisinin kadı nazarında sabit olması gerekir. Borcun varlığı ve Manu'nun ödemediği kaçındığı sabit olduğunda kadı Manu'yu ödeme yapmaya zorlamak maksadıyla hapsedebilir. Şer'an Manu borcundan elbette şahsiyle değil malıyla mesuldür ancak mali olarak ödeme gücüne sahipken ödemediği kaçınıyorsa kâdının hapsedme yetkisi mevcuttur. Manu buna rağmen borcunu ödemiyeorsa, kadı Manu'nun malını haczedip icra yoluyla malının satılmasına karar verebilir. Yani'nin alacağı kadarki kısım satım bedelinden Yani'ye teslim edilecektir.³⁰

B. YAKOMAKI'NİN MÜLKİYET İDDİASI

26 Ekim 1736 tarihinde Nakşa ve Para (*Páros*)³¹ kadı naibi İsmail bir arzuhal kaleme almıştır.³² Buna göre Nakşa Adası sakinlerinden

²⁸ Bir saray görevlisi olan müteferrika, adından anlaşıldığı üzere muayyen bir görevi olan değil muhtelif işlerle görevlendirilebilen kişilerdir, bkz. Erhan Afyoncu, "Müteferrika", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 183-85.

²⁹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/374; 25 Şaban 1056 / 6 Ekim 1646. Belgenin transkripsiyonu için Ek-1'e bakınız. Müteferrika Hasan'ın Nakşa'ya selamete varabilmesi için Sakız'daki görevlilere emirler yazılmıştır, bkz. BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/376; 25 Şaban 1056 / 6 Ekim 1646 ve BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/378; 26 Şaban 1056 / 7 Ekim 1646.

³⁰ Fıkıhta borç ilişkisi ve hükümleri hakkında bkz. Mehmet Akif Aydın, "Borç", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, C. 6, ss. 285-91. Özellikle borçlunun temerrüdü için bkz. Rahmi Yaran, İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi: Borçlunun Temerrüdü ve Alacaklının Temerrüdü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1997. Osmanlı ticaret hayatındaki borç alma-verme örnekleri için bkz. Fethi Gedikli, "Galata Şer'iyye Sicillerinde Mudarebe-Karz İlişkisi", S. 4, 1998, İstanbul Araştırmaları, ss. 111-28.

³¹ Arşiv belgelerinde "Para/Pare/Parra/Parre", "Bara/Bare/Barra/Barre" ve "Bere/Berre" telaffuzlarına müsait şekillerde yazılmıştır. Nakşa'nın hemen batısında yer alan ada

Yakomaki (*Yakomákis*) kadı huzuruna gelmiş, mahkemede hazır bulunan Yorgaki (*Yiorgákis*) aleyhinde beyanda bulunmuştur. Yakomaki'ye göre Nakşa Kalesi yakınlarında yeri ve sınırları bilinen bir bağı, Yorgaki'nin büyükannesi hayattayken Yakomaki'ye satmıştır. Fakat Yorgaki buna rağmen bağa tasarruf etmek ve bağı Yakomaki'nin kullanmasına engel olmak istemiştir. Bağın kendi mülkü olduğunu gösteren bir hücceti kadıya ibraz eden Yakomaki, Yorgaki'ye durumun sorulup şer'an gereken hükmün verilmesini talep etmiştir. Durum Yorgaki'ye sorulduğunda, Yorgaki davayı ret ve def etmiş; elinde Yunanca yazılmış bazı senetler ile mahkeme tarafından daha önce verilmiş bir hüccet bulunduğunu, bağa kırk beş yıldır tasarruf ettiklerini ve başka kimsenin tasarruf etmediğini beyan etmiştir.³³ Yorgaki elindeki hücceti ve Yunanca senetleri kadıya ibraz etmiştir. Kadı İsmail, Yunanca senetlere ve altında beş imza bulunan hüccete baktığında Yorgaki'nin beyanını teyit etmiştir. Kırk beş yıl boyunca mahkemeye götürülmeyen bir iddianın padişah fermanı bulunmadıkça mahkemede dinlenmesinin mümkün olmaması gerekçesiyle kadı, Yakomaki'nin mülkiyetini ispat sadedinde ibraz ettiği hücceti hükme esas kabul etmemiştir. Yorgaki'nin elindeki hüccete ve Yunanca senetlere itibar ettiğini belirten Kadı İsmail, bağın Yorgaki'nin mülkü olduğuna ve Yakomaki'nin bu bağ hakkında mülkiyet iddiasında bulunmaktan menedildiğine hükmetmiştir. Kadı, kararını İstanbul'a bu arzuhal vasıtasıyla arz etmiştir.³⁴

Arzuhal gayrimenkul mülkiyeti iddiasında zilyetliği ve zamanaşımını konu almaktadır. Yakomaki'nin elinde, Nakşa Kalesi yakınındaki bağı büyükanneden satın aldığına dair mahkemeden verilmiş bir hüccet vardı. Arzuhalden anlaşıldığı kadarıyla bağ halihazırda Yorgaki'nin tasarrufundaydı. Davacı olması hasebiyle bağa malik olduğunu ispat etme külfeti Yakomaki'deydi. Yakomaki, elindeki

hakkında bkz. Alexios Savvides, "Para", *Encyclopaedia of Islam*, Clifford Edmund Bosworth/ Emeri Johannes Van Donzel/ Wolfhart Peter Heinrichs (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1995, C. 8, ss. 265-66; Feridun M. Emecen, "Para", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, C. 34, ss. 166-67; Yasemin Demircan, "1670 Tahririne Göre Para Adası", S. 29, 2009a, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, ss. 722-53. Para'nın önemi ve Nakşa'ya yakınlığı nedeniyle Nakşa Sancağı Osmanlı arşiv belgelerinde yer yer "Nakşa-Para Sancağı" veya "Nakşa ve Para Sancağı" biçiminde isimlendirilmiştir.

³² Kadı yardımcılarından naip, esasen kadılar tarafından belirli süre veya iş (keşif vb.) için görevlendirilen ve kadılık yapma şartlarını haiz kişilerdir. Fakat emekliye ayrılan kadılar veya uzak bölgelere tayin edilen asıl kadılar yerine vekaleten naip de görevlendirilmiş olabilir. Bkz. Mehmet İpşirli, "Naib: Osmanlılarda", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 312-13.

³³ Belgede "senet" olarak nitelenen yazılar, yerel noter kayıtlarına konu olmuş olabilir. Nakşa'daki noter kayıtları hakkında bkz. Aglaia E. Kasdagli, "Notarial Documents as a Source for Agrarian History", S. 40, 2007, Hesperia Supplements, ss. 55-70.

³⁴ BOA, AE.SMHD.I, 120/8736; 20 Cemaziyelahir 1149 / 26 Ekim 1736. Belgenin transkripsiyonu için Ek-2'ye bakınız.

hüccete dayanarak Yorgaki'nin bağdan el çekmesini ve kendi mülkiyet hakkı gereğince tasarrufunun sağlanmasını talep etmiştir. Yakomaki iddiayı inkar etmekle kalmamış, karşı iddiada da bulunmuştur. Yorgaki'nin "bizler tasarruf ederiz" cevabı bağı kırk beş yıldır kendisinin ve muhtemelen ailesinin de kullandığını işaret etmektedir. Yorgaki cevabını ispat sadedinde kadıya imzalı bir hüccet ve senetler sunmuştur. Her iki tarafın da bağın mülkiyetine ilişkin benzer ağırlıkta delil ileri sürmesi durumunda, belli şartlar altında Hanefi mezhebinin görüşüne göre zilyet olmayanın deliline itibar edilebilecektir.³⁵ Ancak bu vakada Yorgaki beş imzalı bir hüccetten başka, sözleşmeyi teyit eden senetlere sahipti. Kadı İsmail muhtemelen Yunanca bilmiyordu fakat tercüman kullanarak yazıların gerçekten senet olduğunu anlamış ve içeriğe vâkıf olmuş olabilir.³⁶ Böylece kadıya göre Yorgaki ve ailesinin kırk beş yıldır bağı kullandığı sabit olabilmıştır. Süre sabit olunca, bu kadar zaman geçmesine rağmen Yakomaki'nin mülkiyet iddiasında bulunmamış olması, zamanaşımı nedeniyle kendi aleyhine sonuç doğurmuştur. Esasen şer'an bir hakkın özüne ilişkin zamanaşımı bulunmamaktadır.³⁷ Ancak dava zamanaşımı gerek fukaha tarafından tartışılmış gerekse Osmanlı kanunlarına konu olmuştur. Hanefi mezhebine ait görüşlerde otuz, otuz üç ve otuz altı yıllık süreler mevcuttur.³⁸ Kanuni döneminde Zenbilli Ali Efendi ve Ebussuud Efendi'nin fetvalarına dayanılarak gayrimenkul mülkiyetine ilişkin davalarda on beş yıllık zamanaşımı kabul edilmiştir.³⁹ Vakada kadı bu kanuna atıf yapmıştır: Sultanın emriyle tayin edilen on beş yıllık zamanaşımı dolan bir dava, mezhepte kabul edilen süre dolana kadar ancak sultanın emriyle dinlenebilir.⁴⁰ Zamanaşımı diğer konulardan önce ve resen nazara alınması gereken bir husus olduğundan Kadı İsmail, Yakomaki'nin iddiasına itibar etmemiştir. Nihayet bağa Yorgaki'nin tasarruf etmesine Yakomaki'nin müdahale etmemesine karar vermiş ve İstanbul'a bildirmiştir.

³⁵ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. Baskı, Beta, İstanbul, 2010, s. 387.

³⁶ Türkçenin yaygın kullanımında olmadığı coğrafyalarda Osmanlı mahkemelerinde tercüman istihdam edilebilmekteydi. Konu hakkında bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Tercüman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, C. 40, ss. 490-92 ve Fahrettin Atar, "Mahkeme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2003, C. 27, ss. 338-41. Bu konudaki bir değini için bkz. Kemal Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", S. 30, 1996, *Toplumsal Tarih*, ss. 47-52.

³⁷ Bu kural *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*'de de bulunmaktadır: "Tekadüm-i zaman ile hak sakıt olmaz." (md. 1674)

³⁸ *Mecelle*'nin kabulü otuz altı yıldır (md. 1661).

³⁹ Zamanaşımı süresinin kapsamı, hesaplanması gibi konuların ayrıtması için bkz. Ahmed Akgündüz, "İslam ve Osmanlı Hukukunda Müruruzaman", C. 1, S. 1, 1988b, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 43-90.

⁴⁰ Akgündüz, 1988b, s. 73.

IV. VERASET İDDİALARI

A. KOSTANTİN VE ANNESİNİN DAVASI

Mayıs-Haziran 1678'de Kaptanpaşa'nın vekiline ve Nakşa kadısına iki hüküm gönderilmiştir. Bunlardan 13-22 Mayıs arasına tarihlenen birincisinin içeriğine bakılırsa, zimmi Kostantin (*Konstantinos*) ve annesi sadrazamlığa daha önce bir arzuhal göndermiştir. Arzuhale göre, Kostantin'in belgede ismi gösterilmeyen kardeşi Nakşa Adası'nda ölmüş, tereke Kostantin ile annesine intikal etmişken terekenin tamamını bu kardeşin yine belgede ismi gösterilmeyen eşi almıştır. Hisselerini almak için hüküm talep eden Kostantin ve annesinin iddialarının mahkemece görülmesi için İstanbul'dan emir verilmiştir.⁴¹

İkinci hüküm yine Kaptanpaşa vekiline ve Nakşa kadısına 23 Mayıs - 1 Haziran 1678 tarihleri arasında yazılmıştır. Hükümde bahsedilen arzuhal bu sefer anneye aittir: Nakşa'da yaşayan annenin yine Nakşa sakinlerinden oğlu Marko (*Márkos*) ölmüştür. Anneye göre Marko'nun malları, erzakı, paraları ve mülk arsaları kendisine ve Marko'nun eşine intikal etmiştir. Fakat Marko'nun eşi terekenin tamamını kabzetmiş, anneye şer'an gereken hisseyi vermeyerek tamahkarlık yapmış ve hakka tecavüz etmiştir. Anne, davasının kadı tarafından görülmesi ve terekeden şer'an hak ettiği kısmın Marko'nun eşinden alınıp kendisine teslim edilmesi konusunda bir emrin yazılmasını sadrazamlıktan talep etmiştir. Buna binaen meselenin mahkemede halledilmesine ilişkin bir emir yazılmıştır.⁴²

Kostantin ve annesinin iddiaları ölen erkeğin mirasında eşin, annenin ve erkek kardeşin paylarıyla ilgilidir. Aynı meseleyle ilgili iki ayrı arzuhal varmış gibi görünmektedir. Kostantin ve annesi önce birlikte sonra anne tek başına durumu İstanbul'a bildirerek taleplerinde ısrarcı olmuştur. Fakat arzuhal metinleri belgelerde bulunmadığından ve hükümlerde arzuhallerin hangi tarihlerde yazıldığı bildirilmediğinden, bu arada ne kadar zaman geçtiğini tahmin etmek güçtür. Ancak İstanbul'da her iki arzuhal için de kısa aralıklarla iki defa hüküm yazılmıştır. Her iki hükümde bazı bilgiler eksiktir. Belgeler birlikte değerlendirildiğinde ve içerdiği bilgiler tam kabul edildiğinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Annenin Kostantin ve Marko adlı iki oğlu vardı ve kızı bulunmamaktaydı. Baba muhtemelen hayatta değildi. Kısa süre önce ölen Marko'nun eşi hayattaydı fakat çocukları bulunmamaktaydı. Marko'nun menkul ve gayrimenkul malları ile parası, ardında bıraktığı terekeye dâhildi. Kostantin ve annesinin iddiasına göre Marko'nun eşi terekenin tamamını elinde tutarak anneye ve erkek kardeşe pay

⁴¹ BOA, A.DVNS.MHM.d, 96/89; 21-30 Rebiyülevvel 1089 / 13-22 Mayıs 1678. Belgenin transkripsiyonu için Ek-3'e bakınız.

⁴² BOA, A.DVNS.MHM.d, 96/127; 1-10 Rebiyülahir 1089 / 23 Mayıs - 1 Haziran 1678. Belgenin transkripsiyonu için Ek-4'e bakınız.

vermemiştir. İlk arzuhalde Kostantin ve annesi terekenin kendilerine kaldığını belirtirken ikinci arzuhalde anne, kendisinin ve Marko'nun eşinin pay sahibi olduğunu ifade etmiştir. Neticede anne, eşin payı bulunduğunu ikrar etmiş, Kostantin ise inkar etmiştir. Hükme bakılırsa durum Nakşa kadısına ve adadaki ehl-i örfün âmiri olan Kaptanpaşa vekiline haber edilmiş, kadıdan bu meseleyi çözmesi istenmiştir.

Yasef Nasi'nin ölümünden sonra sancak beylerinin idare ettiği Nakşa, Gelibolu merkezli Cezayir-i Bahr-i Sefid'in (Kaptanpaşa Eyaleti) bir parçası olagelmıştır. Bu nedenle ehl-i örfü temsilen Kaptanıderya'nın adadaki vekili de hükme muhataptır. Ehl-i örfün haberdar edilmesi, başka saikler bir yana, kadı tarafından verilecek kararın icrasında gerekirse cebir kullanılması ihtimaliyle birlikte düşünülebilir. Kadı ise şer'î miras kurallarını uyguladığında muhtemelen şu yolu izleyecektir: Öncelikle Marko'nun vârisi sıfatına sahip kimseler tespit edilecektir. Eğer Marko'nun başka vârisi yoksa anne ve sağ kalan eş ashabü'l-feraiiz kategorisinde olduklarından, Kostantin ise asabe kategorisinde olduğundan mirastan pay alacaklardır. Pay hesabı da buna göre yapılacaktır.⁴³

Şer'î miras kuralları emredici nitelikte değildir. Vârisler aralarında anlaşarak terekeyi başka türlü de paylaşabilirdi. Dolayısıyla vârisler gerek kendi başlarına gerekse bir kimsenin hakemliğine başvurarak taksim yapabilirdi.⁴⁴ Gayrimüslim Osmanlı teb'ası da zimmet statüleri gereğince ruhani reislerine veya başka bir zimmiye başvurarak hakemlik yapmasını isteyebilirdi.⁴⁵ Diğer yandan, her Osmanlı teb'ası gibi onların da kadıya giderek mirası paylaşma hakları vardı. Miras meselesi kendisine bu şekilde havale edilen kadı, şer'î miras kurallarına göre terekeyi taksim edecektir. Zaten ikinci hükümde alıntılanan arzuhale göre anne, şer'an payına düşen ne ise onu talep ettiğini açıkça belirtmiştir.

⁴³ Aydın, 2010, ss. 332-40. Ölenin çocuğu, oğlunun çocuğu veya birden fazla kız kardeş bulunmuyorsa anne üçte bir pay alır. Miras bırakanın çocuğu veya oğlunun çocuğu bulunmadığı durumda sağ kalan eş dördte bir pay alır. Erkek kardeş, asabe sıfatıyla terekenin kalanını alır. Neticede Marko'nun terekesi 12 birim kabul edilirse anne 4 birim, eş 3 birim, Kostantin 5 birim pay alacaktır.

⁴⁴ Şer'î miras hukukuna ait kuralların ayrıntıları hakkında bkz. Hamza Aktan, Mukayeseli İslam Miras Hukuku, İşaret, İstanbul, 1991 ve Abdüsselam Arı, İslam Miras Hukuku, Pınar, İstanbul 2018.

⁴⁵ Nakşa'daki gayrimüslimlerin yerel noter kayıtlarına yansıyan miras paylaşımaları için bkz. Aglaia E. Kasdagli, "Dowry and Inheritance in 17th-Century Naxos", C. 110, S. 1, 1998, *Mélanges de l'École française de Rome: Italie et Méditerranée*, ss. 211-16; aynı yazar, "Family and Inheritance in the Cyclades (1500-1800): Present Knowledge and Unanswered Questions", C. 9, S. 3, 2004, *The History of the Family*, ss. 257-74.

B. DİMİTRİ’NİN İDDİASI

Sakız Adası’nda yaşayan Dimitri (*Dimitrios*), üzerinde tarih bulunmayan bir arzuhal kaleme almıştır. Dimitri’nin iddiasına göre Nakşa Kazası’na bağlı Bolukendire (*Folégandros*) Adası’nda bulunan mülk bağ, bahçe, ev ve diğer arazilerin gözetilmesi için babası Anton (*Antónis/Antónios*) hayattayken Bolukendire’de yaşayan Manol’ü (*Manólis*) vekil tayin etmiştir.⁴⁶ Manol öldükten sonra Manol’ün oğulları ve vârisleri bu yerleri haksız yere zapt etmiş ve kendilerine intikal ettiğini iddia etmişlerdir. Mağdur olan Dimitri, Nakşa kadısı huzurunda Manol’ün oğulları ve vârislerinden hakkını almak için İstanbul’dan bir ferman yazılmasını istemiştir. Bu talep sadrazamlıkça uygun bulunmuş ve davanın mahkemede görülmesi 16 Haziran 1779’da buyrulmuştur.⁴⁷

Arzuhal, miras yoluyla gayrimenkul mülkiyeti iddiası ile geçmişte bir vekalet sözleşmesinin mevcut olduğu iddiasını içermektedir. Dimitri’nin sözüne bakılırsa, muhtemelen kendisi gibi Sakız Adası’nda sakin olduğundan, babası Anton Bolukendire Adası’ndaki gayrimenkullere nezaret için Manol’ü tevkil etmiştir. Hem Anton hem de Manol ölmüştür fakat hangisinin önce öldüğü belgede açıklanmamıştır. Ancak şer’î hükümlere göre vekalet ilişkisi müvekkil veya vekilden birinin ölümüyle zaten sona ermektedir.⁴⁸ Arzuhalde açıkça belirtilmese de Anton’un önce öldüğü, Dimitri’nin Manol’ün yaptığı işe devam etmesini uygun bulduğu varsayılabilir. Dimitri’ye göre Manol ölünce vârisler vekalet ilişkisini reddetmiş hatta bu yerlerin Manol’ün malı olup kendilerine miras kaldığını iddia etmiştir. Dimitri’nin Sakız’da yaşadığında bakılırsa mallar Manol’ün vârislerinin elindeydi, diğer bir deyişle vârisler mala zilyetti. Dimitri, malların onlara değil Anton’un vârisi sıfatıyla kendisine ait olduğu iddiasındaydı. Dimitri’nin Anton’un tek vârisi mi yoksa vârislerinden biri mi olduğu belgede açıklanmamıştır. En azından Dimitri asaleten kendi miras payı için dava açmıştır. Anton’un başka vârisleri varsa bile vekaleten onlar adına da iddiada bulunmuş olabilir.⁴⁹ Dimitri dava yoluyla mülkiyetini güvence altına alma ve Manol’ün vârislerine gayrimenkullerden el çektirme amacındaydı. Davacı ve davalılar farklı yerlerde ikamet ettiğinden, Dimitri’nin davalıların bulunduğu yer olan Nakşa’daki kadı tarafından bu ihtilafın görülmesini istemesi uygundu. Zira Sakız Adası

⁴⁶ Belgede “Polikandire” biçiminde geçen ada Nakşa’nın güneybatısında yer almaktadır.

⁴⁷ BOA, AE.SABH.I, 196/13100; 1 Cemaziyelahir 1193 / 16 Haziran 1779. Belgenin transkripsiyonu için Ek-5’e bakınız.

⁴⁸ Vekalet sözleşmesinin şer’î hükümleri hakkında bkz. Bilal Aybakan, “Vekalet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, ss. 1-6.

⁴⁹ Belgede başka vâris gösterilmediğinden, şu hâlde terekenin Anton’dan Dimitri’ye intikali hususunda tartışılacak bir miras meselesi bulunmamaktadır.

başka bir yargılama bölgesiydi, orada başka bir kadı görev başındaydı ve bu ihtilafı yetki sahibi değildi.⁵⁰

C. ENAT'IN DAVALARI

Nakşa Adası'na bağlı Hagios (*Ágios*)⁵¹ köyü sakinlerinden Enat adlı zimminin kardeşi Bartanos (*Parthénos*) ölmüştür. Bartanos'un terekesi Enat'a intikal ederken üçüncü bir kardeşin oğulları ve kızları ortaya çıkmış, Enat'ın vâris olmadığını ileri sürüp müdahil olmuşlardır. Bu mesele kadı önünde görülmüş ve Enat'ın malları kabzetmesine müdahale edilmemesine karar verilmiştir. Fakat karara rağmen Enat'ın yeğenleri müdahale teşebbüslerinden vazgeçmemiştir. Bu nedenle 8-17 Temmuz 1785 tarihleri içinde, önceki padişah I. Abdülhamit zamanında şikayetin kadı önünde dinlenip bu girişimlerin önlenmesi için sadrazamlıkça bir emir gönderilmiştir. Mesele III. Selim döneminde tekrar sadrazamlığın önüne geldiğinde önceki emir gerçekten de o doğrultudaysa emrin yenilenmesi buyrulmuştur. Önceki emir sadrazamlık kaleminde araştırılmış ve emrin aynı doğrultuda olduğunun anlaşıldığına dair 25 Haziran 1791 tarihli bir kayıt düşülmüştür.⁵²

Belge, ölen erkeğin erkek kardeşi ile diğer kardeşinden yeğenleri hayattayken mirastan kimlerin pay sahibi olacağına dairdir. Her ne kadar belgeler arasında Enat'ın arzuhaline rastlanmasa da olayların başlangıcı ve akışı az çok anlaşılabilir. Buna göre Enat'ın veraset iddiasına belgede isimleri yer almayan yeğenleri karşı çıkınca mesele bir zaman önce Nakşa kadısı önüne gelmiştir. Önündeki vakada şer'î miras kurallarını uygulayacak olan kadı, muhtemelen ölen Bartanos'un hayattaki akrabasını tespit etmiştir. Belgeye göre ihtilaf anında Bartanos'un erkek kardeşi Enat ile belgede ismi yer almayan ve ölmüş olduğu varsayılabilir diğer kardeşinin oğulları ve kızları hayattaydı. İsmi bilinmeyen kardeşin ölmüş olduğunu düşündüren husus, bu kardeş yerine çocukların miras iddiasında bulunmasıdır.

⁵⁰ Kadıların yetki sahası için bkz. Ekinci, ss. 370-71. Yetki meselesi Nakşahlıların on sekizinci yüzyıldaki başka ihtilaflarında da gündeme gelmiştir. Yani adlı zimminin iddiasına göre, Nakşa Adası'ndaki arazilerine Nikola adlı zimmi hakkı olmadığı hâlde tasarruf etmiştir. Yazdığı arzuhalde bu tasarrufun sona erdirilmesini talep eden Yani, davalı Nikola'nın geçici olarak da olsa İstanbul'da bulunması hasebiyle Rumeli Kazaskerliğinde ihtilafın çözülmesini istemiştir. 19 Ocak 1787 tarihli buyurulduda talep kabul edilmiş, 22 Ocak'ta da ihtilaf mahkemede görülmüştür. Bkz. BOA, C.ADL, 48/2909; 29 Rebiyülevvel 1201 / 19 Ocak 1787. Nakşa'da ölen bir zimminin yine adada yaşayan eşinin, davalıların İstanbul'da ikamet etmesi nedeniyle İstanbul kadısı tarafından 13 Ocak 1721'de görülen miras taksim davası hakkında bkz. BOA, İE.ADL, 13/906; 14 Rebiyülevvel 1133 / 13 Ocak 1721.

⁵¹ Yunancada "aziz" veya "kutsal" anlamına gelen kelime Yunanistan'daki birçok yerleşim yerinin isminde geçmektedir. Belgede zikri geçen köy, Nakşa'da veya o zamanlar Nakşa Sancağı dâhilinde adında *Ágios* geçen köylerden biri olmalıdır.

⁵² BOA, AE.SSLM.III, 147/8864; 23 Şevval 1205 / 25 Haziran 1791. Belgenin transkripsiyonu için Ek-6'ya bakınız.

Bartanos'un bu akrabası içinde yalnızca Enat'ın mirastan yararlanma hakkı mevcuttu. Zira Enat ve Bartanos kardeşler birbirlerinin vârisleriydi. Belgede Bartanos, Enat'ın "vârisi ve kardeşi" olarak tanıtılmıştır. Bartanos'un ashab-ı feraiz kategorisinde vârisi bulunmamıştır. Bu durumda Enat, asabe kategorisinde vâris olduğundan terekeyi alma hakkına sahipti.⁵³ Mahkeme de bu yönde karar vermiş, Bartanos'un mallarına Enat'ın tasarruf etmesine kimsenin müdahil olmamasını hükme bağlamıştır. Ancak Enat'ın yeğenleri bu mallara müdahaleden vazgeçmemişlerdir. Muhtemelen Enat durumu bir arzuhal yazarak İstanbul'a bildirmiştir. Buna binaen sadrazamlıktan gelen hükümde talebin mahkeme eliyle görülmesi ve müdahalenin kaldırılması emredilmiştir. Mevcut belge esasında bu emrin tekrarlanması hakkındadır. Zira ilk emrin gönderilmesinden altı yıl sonra Enat'ın yeğenlerinin hak iddiası ve müdahalelerinin devam ettiğini düşünmek makuldür. Anlaşıldığına göre Enat durumdan mustarip olmuş ve emrin tekrarlanmasını İstanbul'dan talep etmiştir. Hilafına bir emir yoksa önceki emrin tekrarlanması padişahça buyurulunca sadrazamlık kaleminde kayıtlar gözden geçirilmiştir. Araştırma neticesinde önceki emre muhalif başka bir emre rastlanmadığı sabit olmuş, dolayısıyla emrin yenilenerek Nakşa kadısına gönderilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Enat'ın tasarruf hakkına yönelik müdahale iki kadı hükmü ve iki emre konu olmuş, yeğenler bunca yıl zarfında mallardaki hak taleplerinden vazgeçmemişlerdir.

V. VAKIF MALLARA TASARRUFA İLİŞKİN EYLEM VE İŞLEMLER

A. PATRİK I. KİRİLLOS'UN ŞİKAYETLERİ

Aynı tarihte (14 Kasım 1630) kaleme alınmış iki hükümde adadaki Aya (*Ágia*) Manastırı ve Çoklarpa (*Tsikalarió*) köyündeki Panaya (*Panagiá*) Manastırı'na ait yerler konu edilmiştir.⁵⁴ Nakşa kadısına

⁵³ Aydın, 2010, ss. 332-40.

⁵⁴ Yunancada "azize" veya "kutsal" anlamına gelen Aya, *Ágios*'un dişil formudur. 1670'te Nakşa Adası'nda Ortodoks manastırları arasında adında *Ágia* geçen üç manastır bulunmaktaydı. Bunlardan Komyaki (bugünkü *Komiaki/Koronída*) köyündeki manastırın adı sadece *Ágia* idi. Manastırların üçünde de rahip bulunmaktaydı. "Bakire" anlamına gelen Panaya ise, Yunanistan'daki ve elbette Nakşa'daki birçok manastır adında geçmekteydi. Muhtemelen hükümde bahsedilen manastır, 1670'te Nakşa Adası'nda bulunan yalnızca Panaya adlı iki Ortodoks manastırından biri olabilir. Manastırlardan Panaya Fenareti'nin beş rahibi bulunurken Panaya Metropoli'nin rahibi bulunmamaktaydı. 1630'da da durum böyleyse, söz konusu manastır Panaya Fenareti olabilir. Manastırlar hakkında bkz. Demircan, 2009c, s. 696. Bugün *Panagiá Fanariotisa* adıyla Nakşa Adası'nda bir manastır bulunmaktadır fakat yakındaki köyün adı Çoklarpa vb. şekilde okumaya müsait olmayan *Apeiranthos/Apérathos*'tur. Çoklarpa

hitaben yazılmış hükümlerde, öncelikle zamanın İstanbul Rum Ortodoks Patriği I. Kirillos (*Kýrillos Loukaris*) (ö. 1638) tarafından gönderilen arzualde zikredilen olaylar özetlenmiştir.⁵⁵ Buna göre, adadaki bazı araziler (bağ, bahçe, çiftlik, tarla ve mera) Nakşa Adası'nda bulunan Aya Manastırı'nın ismi belgede gösterilmeyen rahibi ile Panaya Manastırı'nın papazı Yerasimo'nun (*Yerásimos*) tasarrufu altındaydı. Eskiden beri manastır rahiplerinin tasarruf ettiği bu yerlere vilayetin önde gelenleri, çobanlar ve başkaları haksız yere büyük ve küçükbaş ile binek hayvanları salarak mahsule zarar vermiştir. Aynı zamanda arazileri zapt ederek rahiplerin tasarrufuna engel olmuştur. Bu mesele kadı tarafından görülmüş ve arazilere hayvan salınmamasına karar verilmiştir. Patriğin elinde bu kararı içeren bir hüccet bulunmasına rağmen arazilere hâlâ hayvan salındığından patrik, hüccetin icabına göre davranılması için sadrazamlıktan emir talep etmiştir.

Sadrazamlıkta hazırlanan hükümlerde kadıya hücceti dikkate alması, hüccetin iddiaya uygun olduğunu tespit etmesi, gerçekten hâlâ hayvanlar bu arazilere salınıyorsa davalıları huzuruna alıp ihtilafı görmesi emredilmiştir. Şer'i ahkama, hüccete ve eskiden beri takip edilen teamüle mugayir olarak a'yânın, ehl-i örfün veya başka kimselerin bu arazilere müdahalesini engellemesi ve önceden olduğu gibi yalnızca rahiplerin tasarrufunu temin etmesi kadıya bildirilmiştir. Diğer yandan, Nakşa Kazası'nda bulunan diğer Hıristiyan din adamlarının eskiden beri idare ettiği kilise ve manastırlara Efrenc vs. gayrimüslimlerin de müdahale ve taarruz etmesini engellemesi kadıya tembihlenmiştir.⁵⁶ Eğer bu emre aykırı davranan olursa isimleri, eşkalleri ve unvanlarıyla beraber bildirmesi kadıdan istenmiştir. Yine sonradan bu kimseler hakkında da bir emir gönderilirse gereğini yerine

ise muhtemelen 1670 tahririnde "Sakeleryo" adı verilen köydür. 1700 civarında seyyah Tournefort bu köye "Skalaria" derken, seyahatnameyi yayına hazırlayan Stefanos Yerasimos'a göre köye "Zuklaria" denmelidir. Zuklaria esas alınrsa, belgede geçen Çoklarpa okunuşuna yaklaşılmış olur. Bkz. Yerasimos'a atıfla Demircan, 2009c, s. 690.

⁵⁵ Avrupa'da mezhep çatışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde aralıklarla birkaç defa bu göreve gelen I. Kirillos, iddialara göre Avusturya ve Fransa imparatorluklarının Katolik Cizvit destekli İstanbul elçilerinin girişimleriyle Kalvinist addedilmiş, Osmanlı Rum Ortodoks cemaati içinde fesat çıkardığı suçlamasıyla İstanbul'da asılarak idam edilmiştir. İngilizce ve Fransızca literatürde hakkında birçok çalışma bulunan patrik hakkındaki bir kitap için bkz. George A. Hadjiantoniou, *Protestant Patriarch: The Life of Cyril Lucaris (1572-1638): Patriarch of Constantinople*, John Knox Press, Richmond, 1961. Belge, I. Kirillos'un en uzun süre görev yaptığı döneme (1623-33) aittir. Osmanlı gayrimüslim teb'asının idaresi ve ruhani reislerin idari yapıdaki yeri için bkz. M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, Klasik, İstanbul, 2004.

⁵⁶ Efrenc, Osmanlılarda özellikle anadili muhtelif lehçelerde İtalyanca ve Fransızca olan Katolikleri ifade eden Frenk lafzının bir versiyonudur, bkz. Bernard Lewis, "Ifrandj", *Encyclopaedia of Islam*, Bernard Lewis/ Victor Louis Ménage/ Charles Pellat vd. (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1971, C. 3, ss. 1044-46; Mahmut H. Şakiroğlu, "Frenk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, C. 13, ss. 197-99.

getirmesi kadıya emredilmiştir. Hükümlerin sonunda kimsenin şer'e, kadimden yapılagelene ve emre aykırı davranmaması hususunda kadı tekrar tembihlenmiştir.⁵⁷

Her iki hükümde vakıf malın gaspı ve itlafı konu edilmektedir. Belgelerde gayrimüslim vakıfları söz konusudur. Müslümanların şer'i hükümlere uygun olarak kurduğu vakıflar nasıl birer sahih vakıfsa, gayrimüslimlerin kurdukları da birer vakıftır. Fakat onların kurduğu vakıflardaki "kurbet" unsuru özellik taşır. Kurbet, vakfedenin vakıf kurma yoluyla Allah'a yaklaşma amacını ifade eder.⁵⁸ Zimmilerin kurdukları vakıflarda hem kendileri hem de müslümanlar için kurbet bulunmalıdır, bu nedenle ibadethanelerin (kilise, havra vb.) yapımı ve tamiri maksadıyla vakıf kurmaları, kurbet unsuru bulunmadığından sahih olmaz.⁵⁹ Fakat zimmilerin fakirler yararına mal vakfetmeleri sahih olduğundan, fakir zimmiler veya fakir din adamları yararına vakıf kurmaları sahihtir. Hükümlerde zikri geçen manastırlara "vakıf tayin olunan" araziler bu çerçevede düşünülebilir.

Hükümlere göre Nakşa'nın ileri gelenleri, çobanlar ve başka kimseler Aya ve Panaya manastırlarının vakıf arazilerine hayvan salmak suretiyle vakıf malı gasp etmiş ve mala zarar vermiştir. Belgede geçen "a'yân" lafzından, Nakşa'nın elit sakinleri yani Katolikler anlaşılabilir. Çobanlar ise hayvan otlatan kişiler olduklarından manastır vakfı olan yerlere muhtemelen başkaları adına hayvan salmışlardı. "Başka kimselerin" hangi toplumsal kesime ait olduğu başta belli olmasa da hükümlerin sonlarında bilgiler verilmiştir. Tarımsal ürün yetiştirilen ve hayvan otlatılabilen bu araziler hakkındaki meseleyi, İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesinin başındaki I. Kirillos sadrazamlığa bildirmiştir. Patriğin beyanına göre mesele Nakşa kadısı huzurunda ele alınmış, vakıf arazilere başkalarının hayvan salması men edilmiştir. Kadı bu hususta birer hüccet kaleme almıştır. Belgede yalnızca men kararından bahsedilse de vakıf malın menfaatlerinin gasp edildiği kadı nazarında sabit olmuşsa işgal süresince ortaya çıkan ecr-i mislin ödenmesi de

⁵⁷ BOA, A.DVNS.MHM.d, 85/330; 8 Rebiyülahir 1040 / 14 Kasım 1630 ve BOA, A.DVNS.MHM.d; 85/331, 8 Rebiyülahir 1040 / 14 Kasım 1630. Belgelerin transkripsiyonu için Ek-7 ve Ek-8'e bakınız.

⁵⁸ Kurbet kastının bulunması, Hanefi fukahasinca hususen incelenen bir konudur, bkz. İbn Âbidîn Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr, Âdil Ahmed Abdülmevcüd/ Ali Muhammed Mu'avvaz (ed.), Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2002-03, C. 6, ss. 522-27.

⁵⁹ Hanefi mezhebinde bu meselede Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşü kabul edilegelmiştir. Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşü, vasiyetlerde olduğu gibi vakıfta da beyanda bulunanın itikadını esas alma yolundadır. Dolayısıyla ona göre zimminin vakıf kurma amaçlarında (ibadethane yapımı, tamiri vb.) kendi itikadınca kurbet varsa vakıf sahihtir. Bu konudaki fıkhi tartışmalar ve Osmanlı idaresi dönemindeki düzenlemeler için bkz. Ahmed Akgündüz, İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988a, ss. 172-74 ve İrem Karakoç, Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi, Yetkin, Ankara, 2017, ss. 413-29. Gayrimüslim vakıfları günümüz hukukunda "cemaat" veya "azınlık" vakıfları adlarıyla anılmaktadır.

gerekecektir. Esasen Hanefi mezhebine göre bir malın menfaati gaspın konusu olmaz fakat vakıf mallar için istisna tanınmıştır. Vakıf araziye işgal eden kişi vakıf malın menfaatlerini de gasp ettiğinden geçen süre için misil bedel ödeme mükellefiyeti altına girer. Diğer yandan belgelere göre araziler tecavüz sonucu “harap ve yaban” edilmiştir. Buradan yola çıkılarak araziye ve tarımsal ürünlere zarar verildiği sonucuna varılabilir. Vakıf malın doğal semerelerine ve maldaki artışlara da zarar verilmişse, itlaf sorumluluğu kapsamında zarar verenlerin tazmin borcu da doğacaktır.⁶⁰

Kadı kararına rağmen arazilere hâlâ zarar verildiğinden patrik bu sefer Nakşa'ya emir gönderilmesini istemiştir. Anlaşılmaktadır ki Nakşa'daki manastırların başında bulunan papazlar söz konusu işgal fiillerini iki kez Patrikhaneye iletmek zorunda kalmıştır. Kadıya gönderilen emirlerde durumu kontrol etmesi, işgal devam ediyorsa önceki hücceti nazara alarak mahkemede ihtilafı görmesi ve yine men kararı vermesi kadıdan istenmiştir. Emirlerde rahiplerin “kadimden beri” buralara tasarruf ettiği hususen vurgulanmıştır.⁶¹ Dolayısıyla kadim uygulama, hüccet ve emir gereğince tasarrufun rahiplere bırakılması gerekmektedir.

Emirlerde a'yân, ehl-i örf ve başka kimselerin müdahalesinin menedilmesinden bahsedilmiştir. Ehl-i örfün burada geçmesinin bir nedeni, Nakşa'daki Osmanlı idari görevlilerinin bu arazilere tasarrufunun kadı kararına rağmen engellenememesi olabilir. Diğer yandan, bizzat ehl-i örfün bu arazilere hayvan salması da makul bir tahmindir zira daha önce değinildiği üzere adada bulunan ve silahlı güce sahip olduğundan cebir kuvvetini haiz olan görevli sayısı oldukça azdı. Merkezden oldukça uzak bir adada ehl-i örfün sosyal denetimini sağlayacak müslüman bir topluluk da bulunmadığından bu türden vakalara rastlanmış olabilir. Hükmün sonunda, muhtemeldir ki Patrik I. Kirillos'un arzı vesilesiyle, Nakşa'ya bağlı yerlerde bulunan kilise ve manastırların vakıf arazilerine müdahale edilmemesi kadıya emredilmiştir. Bir belgede özellikle “Efrenç” zikri geçmesi, Girit'in henüz Osmanlı idaresine geçmediği on yedinci yüzyılın ilk yarısında Katolik korsanların Nakşa'ya saldırıp arazilere zarar verdiklerini işaret etmektedir. Sadrazamlığın ısrarı burada bitmemiş, bundan sonra

⁶⁰ Konu hakkında bkz. Mehmet Akif Aydın, “İslam Hukukunda Gasp”, S. 9, 1995, İslam Tetkikleri Dergisi, ss. 163-220 ve Mehmet Akman, “Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen İtlaf Durumlarında Ongörülen Ortak Sorumluluğun Hukuki Niteliği”, S. 3, 2007, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, ss. 7-12.

⁶¹ Burada kastedilen kadim, fikihteki “amel-i kadim” kavramına denk düşmektedir. Kadimden beri oraya manastır vakfı olarak rahiplerce tasarruf edilegelmiştir ve vakfın mütevellisince aksine bir tatbik vaki olmamışsa, uygulamanın sıhhati için ayrıca o yerin vakfiyesinin elde olması şart değildir. Bu meseleye vakıf hükümleri bağlamında yer veren bir çalışma için bkz. Esmâ Nur Topcu, “Önceki Hukukumuzda Vakfa Müdahale Kavramı: 18. yy. Kudüs Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku, İstanbul, 2020, ss. 55-58.

arazilere müdahale eden olduğunda kimliklerini tek tek bildirmesi ve bunlar hakkında kendisine bir emir verildiğinde gereğini yapması kadıya sıkı sıkı tembih edilmiştir. Son olarak kadı, yetki sahası içinde kimsenin şer'i kurallara, kadim uygulamalara ve sultanın emrine mugayir iş yapmaması bakımından açıkça uyarılmıştır. Bu uyarı nazara alındığında, mesele ilk ortaya çıktığında Nakşa'daki kadı ve diğer görevlilerin yetersiz kaldığı, meselenin büyüyüp İstanbul'a ulaştığı, durumdan sadrazamlığın memnun olmadığı düşünülebilir.

B. NİKOLA VE YANI'NİN İCARETEYN SÖZLEŞMESİ

30 Mart – 8 Nisan 1721 tarihleri arasında Nakşa kadısına yazılan bir hükme göre Nakşa Adası'nda bilinen bir yerde ve sınırlar içinde bulunan tarla ve bağlardan sekizde altı hissenin icareteynle kiraya verilmesi vakfa yararlı bulunmuştur. Araziler sadrazam Damat İbrahim Paşa (ö. 1730) ile eşi (III. Ahmet'in kızı) Fatma Sultan'ın (ö. 1733) İstanbul'da Şehzadebaşı Camii yakınlarında inşa ettirdikleri kütüphane ve darülhadis yararına vakfedilmiş yerlerdi. Nikola (*Nikólaos*) ve Yani adlı zimmiler vakfa muaccelen sekiz yüz kuruş nakit ve müccelen her yıl seksen vakıye zeytinyağı verme şartıyla ortaklaşa bu araziyi vakıftan kiralamışlardır. Muaccel bedeli vakfa veren kiracıların araziyi zapt ve oraya tasarruf edebilmeleri için 1721 yılı Mart ayı başında Damat İbrahim Paşa'nın oğlu ve vakfın mütevellisi olan Mehmet Bey tarafından temessük hazırlanmıştır. Temessük, hükümde ismi gösterilmeyen bir görevli eliyle Nakşa'ya bu hükümlerle birlikte gönderilmiştir. Hükümde kadıya emredilen hususlar şunlardı: Görevli Nakşa'ya geldiğinde vakıf araziyi bizzat muayene etmek, adayı iyi bilen yaşlılardan sordurarak arazinin sınırlarını tayin edip yazıya geçirmek, sınırlara işaret koymak, bunları bir hüccet formunda yazıya dökmek, aynı şekilde arazinin sekizde altı hissesini ayırıp sınırlarına işaret koymak, bunları da hüccet hâlinde hazırlamak ve hüccetleri İstanbul'a göndermek. Hücceti gönderdikten sonra temessükü kiracılara teslim etmesi kadıya emredilmiştir.⁶²

Nakşa'ya yazılan hüküm, vakıf malın icareteynle kiraya verilmesiyle alakalıdır. Vakıf malın kiraya verilmesi yollarından biri olan icareteyn, müteveli ile mala tasarruf etmek isteyen kişi ya da kişiler arasında akdedilir. Sözleşmenin yapılmasındaki genel sebep, vakıf malın harap olması ve vakıfta bu malı tamir etmeye yetecek mali kaynağın bulunmamasıdır.⁶³ Malı kiralayacak kişi, vakfa öncelikle bir büyük bedel (muaccele), daha sonra aralarındaki anlaşmaya göre belli periyotlarla (ay,

⁶² BOA, A.DVNS.MHM.d, 130/249; 1-10 Cemaziyelahir 1133 / 30 Mart - 8 Nisan 1721. Belgenin transkripsiyonu için Ek-9'a bakınız.

⁶³ Harap olan vakıf malı tamir etmek için mütevellinin elindeki imkanlar ve izleyeceği prosedür hakkında bkz. Osman Safa Bursalı, "Ebedi Fakat Tamire Muhtaç: Osmanlı Hukukunda Vakıf Malın Tamiri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku, İstanbul, 2019.

yıl vb.) belli ödemeler (müeccele) yapar. Büyük ödeme çok zaman malın değerine yakındır, müteakip ödemeler ise oldukça cüzi miktardadır. Muaccel bedelle müteveli tamir yapabileceği gibi kiracı bu bedele mahsuben malı tamir de edebilir. Kiracı ömür boyu tasarruf hakkına sahip olacak, tasarruf hakkı kiracının vefatında alt soyuna intikal edecektir. Kiracı dilerse müteveli izniyle bu hakkı başkasına devredebilecektir. Eğer vakfiyede vakıf malın icareteynle kiraya verilmesine dair bir şart bulunmuyorsa, sözleşme ancak malın bulunduğu yerin kadısı izniyle ve padişah adına sadrazamlık tarafından gönderilecek bir ferman üzerine akdedilebilecektir.⁶⁴

Belgede zikri geçen icareteyn sözleşmesi için müteveli ile Nikola ve Yani Mart 1721'den önce anlaşmışlardır. Arazinin geliriyle masrafı görülecek olan kütüphane ve darülhadis 22 Mayıs 1720'de açılmış fakat Damat İbrahim Paşa'nın diğer vakıflarının tamamlanması beklendiğinden yazılı vakfiyenin hazırlanması 1729'u bulmuştur.⁶⁵ Dolayısıyla kütüphane ve darülhadisın açılmasından itibaren henüz bir yıl geçmeden akit yapılmıştır. Bu durumda icareteyn sözleşmesinin vakıf malın harap olması nedeniyle değil vakfedenlerin şartı gereğince yapıldığından bahsedilebilir. Zaten belgeden anlaşıldığına göre müteveli ile kiracılar sözleşmeyi yapmış hatta müteveli temessük dahi tanzim etmiştir. Kadı izni ve padişahın tasdiki gerekiyor olsaydı, mütevelinin baştan temessük hazırlaması mümkün olmazdı. Sözleşmenin vakfa yararlı bulunduğu hususen vurgulanmıştır zira vakfın şer'i hükümlerine göre vakıf mal üzerinde yapılan işlemin vakfın yararına olması şarttır. Elde edilecek muaccel ve müeccel bedeller, vakfiye gereğince kütüphane ve darülhadisın muhtelif masrafları için harcanacaktı; bu ise vakfın menfaatine idi.

Sözleşmenin konusu, Nakşa'daki vakıf arazilerin (tarla ve bağ) sekizde altı hissesiydi. Kiracılar bu araziye birlikte ve ömür boyu tasarruf etme hakkını elde edeceklerdi. Karşılığında sekiz yüz kuruşluk para borcunu peşinen, seksen vakiye zeytinyağını ise her yıl vakfa teslim edeceklerdi. Müteveli belgede Damat İbrahim Paşa'nın oğlu Mehmet

⁶⁴ İcareteyn hakkında ilk elden bilgiler için bkz. Ahmed Akgündüz, "İcareteyn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 21, ss. 389-91. Sözleşmenin fıkıh tarihindeki gelişimi ve ayrıntılı şer'i hükümleri hakkında bkz. Süleyman Kaya, Osmanlı Hukukunda İcareteyn, Klasik, İstanbul, 2014.

⁶⁵ Kütüphanedeki kitaplar bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesinin "Damat İbrahim Paşa" koleksiyonunu oluşturmaktadır. Bkz. İsmail E. Erünsal, "Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, C. 8, s. 449 ve Zerrin Köşklü, "18. Yüzyıl Kütüphanelerinden İki Örnek: İstanbul Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi ve İstanbul Feyzullah Efendi Kütüphanesi", S. 15, 2000, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, ss. 15-29. Damat İbrahim Paşa ve Fatma Sultan'ın birlikte yaptıkları bazı vakıf eserler hakkında bkz. Yılmaz Kurt, "Damat İbrahim Paşa ve Fatma Sultan'ın Bayındır ve Civarındaki Vakıfları", Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Damat İbrahim Paşa Sempozyumu (9-12 Kasım 2017, Nevşehir), İlyas Gökhan/ Sadettin Baştürk/ Hüseyin Saraç (ed.), Nevşehir Valiliği, Nevşehir, 2017, ss. 141-42.

Bey adıyla geçmektedir. Onun evladiyet ve meşrutiyet sebebiyle vakfa tevliyet ettiği belirtilmektedir. Anlaşılmaktadır ki vakfiyedeki mütevellî olma şartları arasında vakfî kuran kişilerin evladından olmak da bulunuyordu. Damat İbrahim Paşa'nın ilk evliliğinden Genç Musahip Mehmet Paşa (ö. 1768) ve Fatma Sultan'la yaptığı evlilikten Sultanzade Mehmet Bey (1718-37) adlı iki erkek çocuk dünyaya gelmiştir. Belgede mütevellînin Fatma Sultan ile Damat İbrahim Paşa'nın karı-koca birlikte kurduğu vakfın mütevellîsi olması ve "bey" unvanıyla anılması, Sultanzade Mehmet Bey'in kastedildiğini akla getirmektedir. Şer'an mütevellî âkil, baliğ ve emin olmalıdır, vakfın işlerini yürütme gücüne de sahip olmalıdır. Baliğ olmayan kişi vakfiyedeki şart gereği mütevellî olamazsa kadı bir kaymakam tayin eder, kişi büluğa erip tevliyet etme gücüne kavuşuncaya dek işleri kaymakam yürütür.⁶⁶ Dolayısıyla temessükün düzenlendiği esnada Mehmet Bey'in bir kaymakamının bulunduğunu düşünmek makuldür. Nikola ve Yani'nin nerede sakin oldukları belgede açıkça yer almasa da temessükün Nakşa'da kadı eliyle kendilerine teslim edilmesinden ve arazilerin Nakşa'da bulunmasından yola çıkılarak kiracıların Nakşa'da yaşadıkları tahmin edilebilir.

Kira konusu tarla ve bağların bilinen bir yer ve sınırlar içinde bulunduğu belgede zikredilmiştir. Hükümde bu yerlerin ayrıntısı verilmemiş, vakfın henüz vakfiyesi kaleme alınmamış olsa da "malum" denilerek aslında merkezi bürokrasi açısından Nakşa'daki bu yerlerin bilindiğine işaret edilmiştir. Bu arazilerden daha sonra vakfiyede bahsedilirken arazinin Defterhane-i Âmirede ve Haremeyn Muhasebesinde kayıtlı tarla, bağ ve bahçeden müteşekkil olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷ Bu kayıtlar muhtemelen hükümde kadıya emredilen işler neticesinde İstanbul'a gelen yazılı bilgilere dayanmaktaydı.

Hükümde kadıya birçok görev verilmiştir. Kadı öncelikle bu arazinin bulunduğu yere bizzat gidip tarla ve bağı muayene edecek yani arazinin tarla ve bağ olma vasfını kontrol edecekti. Bu işi başkasına havale etmeyecekti. Ardından kendisi veya bir yardımcısı arazinin sınırlarını tam manasıyla öğrenmek için Nakşa'daki arazileri iyi bilen yaşlı adallılara başvuracaktı. Kadı sınır bilgisini yazıya geçirecek, netlik kazanan sınırlara işaret koyduracak, yaptığı bu işleri bir hüccet halinde ifade edecekti. Yine kadı bu arazinin icareteyn sözleşmesine konu olan sekizde altı hissesini ayıracak, kiralanan hissenin sınırlarına işaret koyduracak ve bu işlemi de hüccet formuna kavuşturacaktı. Hüccetleri İstanbul'a göndermekle mükellef olan kadı, Nakşa'ya gönderilen temessükü de Nikola ve Yani'ye ulaştırmakla yükümlü tutulmuştur. Temessükü Nakşa'ya getirecek görevlinin ismi ve unvanı belgede

⁶⁶ Ömer Hilmi, *İthafü'l-Ahlafe fi Ahkâmî'l-Evkaf*, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1889, ss. 145-46 (287. ve 288. meseleler). Vakfa tevliyet için bkz. Akgündüz, 1988a, ss. 224-62 ve Ahmet Akman, *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi, Adalet*, Ankara, 2019, ss. 139-202.

⁶⁷ Mehmet Münir Aktepe, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye", S. 15, 1960, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, s. 156.

gösterilmemiştir. Mütevellinin İstanbul'daki kaymakamı eğer babası ise Damat İbrahim Paşa'nın o esnada sadrazam olması hasebiyle saraydaki bir müteferrikanın bu işle görevlendirildiği varsayılabilir. Vakıf mallar için Nakşa'da bir kaymakamın tayin edilmiş olması mümkündür ancak vakfın orada fazla malı yokken bir kaymakam tayin edilmemesi olağandı. Bu durumda kadı, hükmün verdiği yetkiyle temessükü görevliden alıp kiracılara teslim edecekti.

C. EŞYA ÜZERİNDEKİ İRTİFAKLAR: FRANCESKO VE ÇORCAKI'NIN ŞİKAYETLERİ

Nakşa ve Para adalarının müvella kadısı Mustafa'nın 5 Haziran 1725 tarihinde kaleme aldığı arzuhale göre Nakşa şehrinde kale içinde yaşayan Francesco (*Francesco*) ve Çorcaki (*Georgákis*) adlı zimmiler kadı huzuruna gelip şikayetlerini bildirmişlerdir. Müstekilerin beyanına göre Nakşa Adası köylerinden Melanes Kortohoyro'daki atalarından kalma bahçelere Bopi adlı yerden çıkan akarsu eskiden beri akagelmiştir.⁶⁸ Su başka kimsenin mülküne akmazken kale sakinlerinden Marko (*Marco veya Márkos*), Franceskaki (*Frankiskákis*), Yorgi (*Yiórgos*) ve İstefanaki (*Stefanákis*) adlı zimmiler köyün yakınlarında sonradan bahçeler yapmış, akarsuyu da hakları olmadığı hâlde kendi bahçelerine akıttırmıştır.⁶⁹ Bu nedenle bahçesi zarar gören Francesco ve Çorcaki, bu fiilin sona erdirilmesi amacıyla şikayetlerini İstanbul'a arz etmesi için kadıdan ricacı olmuşlardır. Buna binaen yazılan buyurulduda kadı tarafından meselenin halledilmesi emredilmiştir.⁷⁰

Arzuhal gayrimenkul üzerindeki irtifakları gündeme getirmektedir. Belgedeki beyanlar dikkatle incelendiğinde, esasında burada su geçirme ve sulama hakkı meseleleri bulunduğu görülebilir. Tarım topraklarını ve hayvanları sulamak için bir kaynaktaki suyu kullanmaya sulama hakkı (hakk-ı şırb) adı verilir. Benzer bir hak olan su alma hakkı (hakk-ı şefeh) ise insanların içmek ve kullanmak için suyu kullanması anlamına gelir. Eğer su kaynağı kimsenin mülkü olmayan bir yerden çıkıyor ve akıyorsa (nehir, kanal vb.) herkesin hem sulama hem de su alma hakkı bulunmaktadır. Su kaynağı bir kişinin mülk arazisinde bulunuyorsa, yine herkesin su alma hakkı bulunur ancak sulama hakkının doğması için bir irtifakın kurulması gerekir.⁷¹

⁶⁸ Bugün Nakşa Adası'nda *Melanés* ve *Kourounochóri* adlı birbirine çok yakın iki köy bulunmaktadır.

⁶⁹ Nakşa Kalesi içinde yaşadıklarından Francesco ve Marko'nun Katolik olma ihtimali vardır. Franceskaki ve İstefanaki'nin baba adı aynıdır, bu ikisi muhtemelen kardeşlerdir.

⁷⁰ BOA, AE.SAMD.III, 58/5843; 23 Ramazan 1137 / 5 Haziran 1725. Belgenin transkripsiyonu için Ek-10'a bakınız.

⁷¹ Ayrıntılı bilgiler için bkz. Aydın, 2010, ss. 380-81 ve İkinci, s. 486.

Melanes köyünde dedelerinden kalma arazileri bulunan Francesko ve Çorcaki, Bopi adlı yerde çıkan suyun eskiden beri kendi arazilerine aktığını ifade etmiştir. Suyun kaynağı buradan anlaşıldığına göre kendi arazilerinde değildir, başkasının mülk arazisi içinde de değildir. Dolayısıyla su kaynağını kullanarak kendi arazilerini sulama hakları kendiliğinden mevcuttur, bir irtifakın kurulmasını gerektirmez. Fakat su kaynaktan çıktıktan sonra kendi arazilerine gelene kadar başkalarının mülk arazisinden geçiyorsa, su geçirme (mecra) haklarının bulunduğu düşünülebilir. Su geçirme hakkı, sulanması için başka araziler üzerinden su geçirilmesi lazım olan araziler lehine kurulan bir irtifak hakkıdır. Vakada arazi sahipleri suyun başka kimsenin mülk arazisinde akmadığını belirtmiştir.

Bilgiler bir araya getirilirse, Bopi adlı mülk arazi olmayan yerden çıkan su, yine kimsenin mülkünde olmayan arazilerden geçerek Francesko ve Çorcaki'nin arazisine varmaktaydı. Neticede ortada bir irtifak değil, herkesin sahip olduğu sulama hakkı vardı. Ancak arzuhalde ismi verilen dört kişi, suyu yalnızca kendi bahçelerine akıtmaya başlamıştır. Onların ihdas ettikleri arazi Francesko ve Çorcaki'nin arazisinden daha yukarıda bulunuyor ve bu dört kişi suyu kullandıktan sonra doğal mecrasına bırakmıyor olabilirler. Yahut yukarıda suyun yönünü değiştirip kendi arazilerine akıtmaya başlamış olabilirler. Bahçeleri zarar gören Francesko ve Çorcaki, bu müdahalenin durdurulmasını kadıdan talep etmiştir. İstanbul'dan gelen emirde, şer'an ne gerekiyorsa onunla hükmetmesi kadıya buyurulmuştur. Hüküm Nakşa Kazası'nın müvella kadısına yöneliktir. İslam devlet başkanı bir kadıya belli bir yerde görev verdiğinde, bu kadı süresi içinde prensip olarak başka bir yerde kadılık yapamazdı. Fakat bazı özel hâllerde devlet başkanı bir yerin kadısını başka bir yerde de görev yapmak üzere yetkilendirebilirdi.⁷²

Kadı Mustafa eğer durumun müştekilerin anlattığı gibi olduğunu tespit ederse, muhtemelen herkesin sudan yararlanma hakkını ilan edecekti. Suda herkesin sulama hakkı bulunduğundan, iki ihtimal söz konusuydu: İlk ihtimale göre bu dört kişi suyu kullandıktan sonra tekrar doğal mecrasına bırakacak ve Francesko ile Çorcaki'nin arazisine ulaşmasına engel olmayacaktı. Bu hâlde arazilerinin üzerinde Francesko ve Çorcaki'nin arazisi lehine su geçirme hakkı kabul edilecekti. Zira su eskiden beri o şekilde akmaktaydı. İrtifakın daha önce nasıl kurulduğu bilinmiyor olsa da kadimden beri var olan su geçirme hakkı şer'an meşrudur. İkinci ihtimalde ise suyun akış yönü yine eski hâline döndürülecek ve su yine Francesko ve Çorcaki'nin arazisine doğru akacaktı. Fakat dört arazi sahibi topraklarını sulamak için bu sudan sulama hakkı gereğince alabilecekti; bu hâlde onlar lehine bir irtifakın kurulmasına gerek yoktu.

⁷² Bu durumda bu yerin asıl görevli kadısına "toprak kadısı", verilen görev gereği geçici olarak orada bulunan kadıya ise "müvella" denirdi, bkz. Ekinci, s. 371.

EKLER⁷³

Ek-1: BOA, A.DVNS.MHM.d, 90/374

Nakşa kadısına hüküm ki: Nakşa sakinlerinden olup tüccar taifesinden olan Yani nam zimmi sūdde-i saadetime arzuhal edip bundan akdem ticaretle İstanbul'a gelip yine Nakşa sakinlerinden Manu nam zimmiye Galata bezzazistanında Müslümanlar muvacehesinde 26 bin 500 akçelik bir deyn verip badehu meblağ-ı mezburu talep eyledikte mezbur zimmi yine Nakşa'ya firar edip gadir eylediğini bildirip dergah-ı muallam müteferrikalarından Hasan *zide mecduh*⁷⁴ mübaşir gönderilmiştir. Mahallinde hakkı aldırasın. (08.1056)

Ek-2: BOA, AE.SMHD.I, 120/8736

Maruz-ı daileridir ki: Cezire-i Nakşa'da mütemekkin Yakomaki veled-i Horsi nam zimmi meclis-i şer'de işbu baisü's-sifr Yorgaki veled-i Esperro nam zimmi muvacehesinde şöyle dava eder ki,

“Cezire-i mezkurede kale kurbunda vaki malumül-hudut bir kıta bağını büyük validesi Ganize nam nasraniye hâl-i hayatında bana bey' etmekle benim mülk-i müşteram olmuşken şimdi mesfur Yorgaki hilaf-ı şer' tasarruf murat eder. Sual olunup muceb-i şerisi icra olunmak muradımdır.”

dedikte gıbbe's-sual mesfur Yorgaki cevabında,

“İşbu yedimde olan hüccet-i şer'iyeye ve Rumi senetlerimiz mucebince kırk beş seneden beridir ki bizler tasarruf ederiz. Ahardan bir kimsenin tasarruf edegeldiği yoktur.”

diye defle mukabele ve beş imzayla mümza bir kıta hüccet-i şer'iyeye ve Rumi senedatlar ibraz etmekle filhakika mezkurun yedinde olan hüccet-i şer'iyeye ve Rumi senetlerine nazar olundukta kırk beş seneden beri mesfurun mülkü olduğu zâhir ve bâhir olup ve kırk beş sene terk olunan davanın bila ferman-ı âlî istima olunması şeran caiz olmamakla mezkur Yakomaki'nin yedindeki hüccet sahih olmayıp eylediği iddiası batıl olmakla mesfur Yorgaki'nin yedinde olan hüccet ve Rumi senetleri mucebince bağ-ı mahdud-ı mezkur mesfur Yorgaki'nin mülkü olmakla mesfur Yakomaki bî-vecih muarazadan men' olunduğu der-i devlet-medara arz ve ilam olundu. Baki emir men lehü'l-emrindir. (20.06.1149)

*el-abdü'd-dâ'i li'd-Devleti'l-Osmâniyye İsmâ'il en-nâ'ib bi Cezîreti Nakşa Bere gufıra leh*⁷⁵

⁷³ Belgeler günümüz Türkçe telaffuz kurallarına göre okunmuştur. Eksik harf ve sayılar “[]” ile belirtilmiştir. Kelimelerin karışma ihtimali olduğunda basit transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.

⁷⁴ “şerefi artsın”

⁷⁵ “Osmanlı Devletinin duacısı, Nakşa Para Adası naibi kul İsmail”

Ek-3: BOA, A.DVNS.MHM.d, 96/89

Akdeniz'de Kaptanpaşa vekiline ve Nakşa kadısına hüküm ki: Kostantin ve validesi Kalorki arzuhal edip Cezire-i Nakşa'da kardeşi [] zimmi mürt olup metrukâtı kardeşi mezbur ile validesi mezbureye intikal edip cümlesini zevcesi [] kabzetmekle hisseleri için hüküm rica etmeleriyle şer'le görülmek fermanım olmuştur diye yazılmıştır. (21-30.03.1089)

Ek-4: BOA, A.DVNS.MHM.d, 96/127

Akdeniz'de Kaptan vekiline ve Nakşa kadısına hüküm ki: Kaza-yı mezbur sakinlerinden Kalorki nam zimmi arzuhal edip bundan akdem kaza-yı mezbur sakinlerinden oğlu Marko nam zimmi mürt olup emval ve erzak ve nukut akçesi ve mülk arsa yerleri buna ve zevcesi Maroşi Masko nam zimmiyeye intikal edip lakin mezbure zimmiye cümlesini kabzedip buna hisse-i şeriyesini vermeyip ziyade tamah ve teaddi eylediğini bildirip şer'le görülüp hisse-i şeriyesi mezburdan aliverilip icra-yı hak olunmak babında emr-i şerif rica eyledikleri ecilden şer'le görülmek emrim olmuştur diye yazılmıştır. (1-10.04.1089)

Ek-5: BOA, AE.SABH.I, 196/13100

Devletli, inayetli, merhametli sultanım hazretleri sağ olsun. Bu kulları Sakız sakinlerinden olup Nakşa Kazası'na tâbi' Polikandire Adası'nda bağ ve bahçe ve sair mülklerimiz babam Anton zimmi hayatında yine Polikandire Adası sakinlerinden Manol zimmiyi vekil edip "mülklerimi gör gözet" diye sipariş eylemişken şimdi vekil-i mesfur Manol zimmi mürt olmakla oğulları ve vârisleri ada-ı mezkurda olan bağ, bahçe ve mülk menzil ve arazilerimi fuzuli zapt eyleyip "mürt olan pederimiz Manol'den bize intikal eyledi" diye gadir kastında olmakla mercudur ki mürt olan Manol'un oğulları ve vârisleri ile Nakşa kadısı huzurunda terafu-ı şer' ve hakkımız hak olunmak babında ferman devletli sultanım hazretlerininindir.

bende Dimitri zimmi

Mahallinde şer'le hüküm buyruldu. (01.06.1193)

Ek-6: BOA, AE.SSLM.III, 147/8864

Tecdidi rica

Nakşa Bare Ceziresi'ne tâbi' Hagios karyesi mütemekkinlerinden Enat veled-i Mihâl nam zimminin vârisi ve kardeşi Bartanos nam zimmi mürt olup terekesi mesfura intikal eylemişken diğer kardeşi oğulları ve kızları zuhur ve "senin verasette alakan yoktur" diye fuzuli müdahale ve lede'l-murafaa canib-i şer'de bir kıta ilam-ı şer'ye ita olunmuşken mugayir-i ilam tasaddiden hâlî olmamalarıyla mahallinde şer'le görülüp zâhir olan tasaddilerinin men'i için hüdavendigar-ı sabık zamanında 1199 senesi evail-i Ramazan'ında verilen emr-i şerif mucebince yazılan emrin *****.

Hilafına emir yoksa tecdit oluna buyruldu.

Rikab-1 sultanide Divan-1 Hümayun tarafından hilafına emr-i âli verildiğine kayıt bulunmamıştır. Ferman devletli sultanımıdır. (23.10.1205)

Ek-7: BOA, A.DVNS.MHM.d, 85/330

Cezire-i Nakşa kadısına hüküm ki: İstanbul keferesinin patriği olan Kirilos nam rahip südde-i saadetime arzuhal edip cezire-i mezburede vaki Aya nam manastırda sakin keşişlerin üzerlerine baş ve buğ tayin olunan [] nam rahibin manastır-ı mezbura vakıf tayin olunup mahsus ve müstakil tasarrufunda olan bağ ve bahçe ve tarla ve meralarına kadimden olagelene muhalif a'yân-ı vilayetten ve âhardan bazı kimseler fuzuli dahledip ve davarlarını ve koyun ve sığır ve at ve katır ve sair hayvanatlarını saliverip teaddi etmeleriyle bundan akdem şer'le görüldükte men' ve def olunup eline hüccet-i şer'îye verilmişken mezburlar geri memnu olmadıklarını bildirip hüccet-i şer'îye mucebince amel olunmak babında emr-i şerifim rica etmeğin vech-i meşruh üzere amel olunmak emredip buyurdum ki vusul buldukta husus-ı mezbura mukayyet olup ve bu bapta olan hüccet-i şeriyesine nazar edip göresin. Arz olunduğu üzere husus-ı mezbur mukaddema şer'le görülüp hüccet-i şer'îye verilip şer'-i şerifte men' olunmuşken mezburlar geri memnu olmayıp tekrar dahl ve tecavüzden hâlî olmadıkları vakiyse bu bapta olan hüccet-i şer'îye davasına muvafık olup mazmunu alâ vechi'l-hasım sabit olursa mukarrer tutup mucebiyle amel edip min ba'd hüccet-i şeriyeye muhalif manastır-ı mezburenin zikrolunan bağ ve bahçe ve tarla ve meralarına a'yân-ı vilayetten ve ehl-i örf taifesinden ve âhardan bir ferdi dahl ve taarruz ettirmeyip olageldiği üzere mezbur [] nam rahibe zapt ve tasarruf ettiresin ve kaza-yı mezburda vaki ve kadîmi nasara taifesi tayin olunan kilise ve manastırlarına Efrenc ve sair kefer taifesi asla dahl ve taarruz ettirmeyesin. Memnu olmayanlar her kim olursa olsunlar ismi ve resmi ve işiharlarıyla yazıp arz eylesin ki sonradan haklarında ne vecihle emr-i şerifim sâdir olursa mucebiyle amel oluna. Şer'-i şerif ve kadimden olagelene ve emr-i hümayunuma muhalif kimseye iş ettirmeyesin. (08.04.1040)

Ek-8: BOA, A.DVNS.MHM.d, 85/331

Cezire-i Nakşa kadısına hüküm ki: İstanbul keferesinin patriği olan Kirilos nam rahip südde-i saadetime arzuhal edip cezire-i mezbura tâbi' Çoklarpa nam karyede vaki patrikliğine müteallik Panaya nam manastır-ı mezbureye vakıf tayin olunup tasarrufunda olan bağ ve bahçe ve çiftlik ve tarla ve meralarına hilaf-ı şer'-i şerif hariçten bazı çobanlar ve gayrılar koyunlarını ve sığırlarını ve sair hayvanatlarını salıvermeleriyle zikrolunan bağ ve bahçe ve çiftlik ve tarla ve meralarını harap ve yaban edip ve kadîmi patrikliğine müteallik olan kilise ve manastırları ellerinden alıp fuzuli zapt etmek murat etmeleriyle mahsulüne gadir eylediklerini ve bu bapta elinde hüccet-i şeriyesi olduğunu bildirip mucebince şer'le görülüp men' ve def olunmak babında emr-i şerifim rica etmeğin hilaf-ı şer'-i şerif dahl ve rencide olunmamak emredip buyurdum ki vusul buldukta emrim üzere husus-ı mezbura mukayyet olup husus-ı mezbura olan hüccet-i şeriyeye nazar edip göresin. Bu bapta olan hüccet-i şer'îye davasına muvafık ve mazmunu muvafık-ı şer'-i şerif olup alâ vechi'l-hasım sabit olursa mukarrer

tutup mucebiyle amel edip min ba'd şer'-i şerif ve hüccet-i şeriyeye ve kadimden olagelene muhalif bunların vech-i meşruh üzere olan kilise ve manastırlarına ve bağ ve bahçe ve çiftlik ve tarla ve meralarına harbi Efreñç ve çoban taifesi ve âhardan bir ferdi dahl ve taarruz ettirmeyip mahsulüne zarar ve ziyan ettirmeyip olageldiği üzere mezbur Papa Yerasimo nam rahibe zapt ve tasarruf ettiresin. Onun gibi memnu olmayıp emr-i şerifime muhalif geri dahlettirirlerse isim ve resimleriyle yazıp arz eylesin ki sonradan haklarında ne vecihle emr-i şerifim sâdir olursa mucebiyle amel oluna. (08.04.1040)

Ek-9: BOA, A.DVNS.MHM.d, 130/249

Cezayir-i Bahr-i Sefit'ten Nakşa Ceziresi kadısına hüküm ki: Düstur-ı ekrem müşir-i efham nizamül-âlem nâzım-ı münazımül-ümem veziriazam-ı sütude-şiyem damad-ı muhteremim İbrahim Paşa *edâmallahu te'âlâ iclâlele*⁷⁶ ve saık [?] bi't-teyit-iktiran [?] seyyidetü'l-muhadderat ikliletü'l-muhassenat tacül-mesturat sahibetü'l-hayrat ve'l-hasenat zatül-ulya ve's-saadat kerime-i mükerremem Fatma Sultan *dâmet ismetühâ ve zâdet iffetühânın*⁷⁷ Mahruse-i İstanbul'da Şehzade Sultan Cami-i Şerifi kurbunda hasbeten lillah ve intifaen li merzatillah müceddeden bina ve ihya eyledikleri kütüphaneyi şerife ve darülhadis-i münifeleri evkafından cezire-i merkumede vaki malumül-hudut ve'l-kita tarla ve bağlardan sekiz sehimde altı sehim hissesinin icare-i muaccele ve müeccele ile talibine icarı vakf-ı şerife enfa olmakla sekiz yüz kuruş muaccele ve senede canib-i vakf-ı şerife seksen vakiye aynı revgan-ı zeyt vermek şartıyla Nikola ve Yani nam zimmilere iştiraken taraf-ı vakf-ı şeriften icar ve mesfuran dahi ber-vech-i muharrer isticar ve kabul ve muaccele olan meblağ-ı merkumu canib-i vakf-ı mezkura eda ve teslim etmeleriyle, zikrolunan tarla ve bağların sekiz sehminden altı sehim hissesini işbu 1133 senesi Mart'ı iptidasında ber-vech-i iştirak ve malikane zapt ve tasarrufları için iftiharül-emacit ve'l-ekarim camiu'l-mehamit ve'l-mekarim veziriazam-ı müşarünileyhin ferzend-i saadetmendleri olup vakf-ı mezkurun evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevellisi olan Mehmet Bey *dâme mecduh* tarafından memhur temessük verilmekle zikrolunan temessük [] *zide kadruh*⁷⁸ ile o tarafa emr-i şerifimle vusulünde bi'n-nefis kalkıp zikrolunan tarla ve bağların üzerlerine varıp muayene ve hudut ve sınırları nereden nereye müntehi olur marifet-i şer' ile cezire-i mezburenin vukuf ve şuru olan müsün ve ihtiyarlarından taharri ederek tefahhus ve sual ve hudut ve sınırlarını tahrir ve temyiz ve vaz'-ı alaim ve hudut ve sınırlarıyla hüccet-i şer'iyeye eyledikten sonra sekiz sehminden altı sehmini tefrik ve temyiz ve hududuna gezlik [?] vaz'-ı alaim ve onu dahi hüccet-i şer'iyeye eyledikten sonra hüccetleri der-i devlet-medarıma ırsal ve temessükü dahi mesfuran Nikola ve Yani'ye teslim eylemek babında ferman-ı âli-şânım sadır olmuştur. (1-10.06.1133)

⁷⁶ "Allah onun büyüklüğünü daim etsin"

⁷⁷ "ahlakı daim olsun ve iffeti artsın"

⁷⁸ "itibarı artsın"

Ek-10: BOA, AE.SAMD.III, 58/5843

Maruz-ı dai odur ki: Bahr-i Sefit cezairinden nefsi-i Nakşa Adası kale mütemekkinlerinden Francesko veled-i Felepo ve Çorcaki veled-i Yarmato naman zimmiler meclis-i şer'e gelip şöyle şikayet ve tazallümü'l-hâl eylediler ki,

“Cezire-i mezbure kurâlarından Melanes Kortohoyro nam mevzide eben an ced kadîmî bahçelerimiz olup Bopi nam mevziden huruç eden ma-ı cari kadimü'l-eyyamdan beri bizim bahçelerimize cereyan edip gayrı âharın mülküne cereyan olmayıp kale-i mezbure mütemekkinlerinden Marko veled-i Maroz ve Franceskaki veled-i Matyo ve Yorgi veled-i Soyzo ve İstefanaki veled-i Matyo namun zimmiler mütegallibeden olup karye-i mezkure kurbunda müceddeden bahçeler ihdas edip ve cereyan eden ma-ı carimizi fuzuli bahçelerine cereyan ettirip bizim kadîmî olan bahçelerimiz iptal olup bizlere külli gadir olup mesfûrûn zimmileri men'leri için ahvallerimizi der-i devlet-medara arz ve ilam ediver.”

diye bu fakire ibram ve ilhah ve şikayet etmeleriyle o ki vaki-i hâldir, paye-i serire arz ve ilam olundu. Baki emir ferman devletli, merhametli sultanım hazretlerininindir. (23.09.1137)

*mine'l-abdi'd-dâ'i li'd-Devleti'l-Aliye Mustafâ el-müvellâ-hilâfe bi Cezîreti Nakşa ve Bare*⁷⁹

Şer'le hüküm buyruldu.

⁷⁹ “Devlet-i Aliyenin duacısı, Nakşa ve Para Adası'nın müvella kadısı kul Mustafa tarafından”

KAYNAKÇA

Adıyeke A N, “XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımni Davaları”, *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Çiçek K (ed.), SOTA ve Yeni Türkiye*, Ankara ve Haarlem, 2001, ss. 77-95.

Afyoncu E, “Müteferrika”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 183-85.

Akgündüz A, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988a.

Akgündüz A, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Müruruzaman”, C. 1, S. 1, 1988b, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 43-90.

Akgündüz A, “İcareteyn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 21, ss. 389-91.

Akman A, *Eski Vakıflar Hukuku ve İdaresi*, Adalet, Ankara, 2019.

Akman M, “Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen İtlaf Durumlarında Ongorülen Ortak Sorumluluğun Hukuki Niteliği”, S. 3, 2007, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, ss. 7-12.

Akman M, “A Zimmi: ‘Let My Wife Be Divorced From Me Three Times’: The Use of the Ottoman Kadi Courts by Zimmis for Family Law Issues”, S. 12, 2011, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, ss. 7-16.

Aktan H, *Mukayeseli İslam Miras Hukuku*, İşaret, İstanbul, 1991.

Aktepe M M, “Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’ya Aid İki Vakfiye”, S. 15, 1960, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, ss. 149-60.

Anastasopoulos A, “Non-Muslims and Ottoman Justice(s?)”, *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, Duindam J/Harries J/Humfress C vd. (ed.), Brill, Boston ve Leiden, 2013, ss. 275-92.

Arı A, *İslam Miras Hukuku*, Pınar, İstanbul 2018.

Atar F, “Mahkeme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2003, C. 27, ss. 338-41.

Aybakan B, “Vekalet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, ss. 1-6.

Aydın M A, “Borç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, C. 6, ss. 285-91.

Aydın M A, “İslam Hukukunda Gasp”, S. 9, 1995, *İslam Tetkikleri Dergisi*, ss. 163-220.

Aydın M A, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. Baskı, Beta, İstanbul, 2010.

Berg I, “Island Attractions? Travel Writing on the Cyclades from the Middle Ages Until the Modern Day”, C. 20, S. 1, 2012, *Mediterranean Studies*, ss. 71-87.

Bohun E, *A Geographical Dictionary Representing the Present and Ancient Names of All the Counties, Provinces, Remarkable Cities*,

Universities, Ports, Towns, Mountains, Seas, Streights, Fountains, and Rivers of the Whole World, Charles Brome, Londra, 1688.

Bursalı O S, “Ebedi Fakat Tamire Muhtaç: Osmanlı Hukukunda Vakıf Malın Tamiri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku, İstanbul, 2019.

Çakır İ E, “Zimmi Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya (XVII. Yüzyıl)”, S. 21, 2014, Hacettepe Üniversitesi Türiyat Araştırmaları, ss. 41-66.

Can R R, “Yunanistan Güney Ege (Kiklad ve Oniki Ada) Bölgesi'nin Nüfus Özellikleri”, C. 12, S. 2, 2021, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, ss. 523-40.

Çiçek K, “Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court (1110/39 A.H. / 1698-1726)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Birmingham, Birmingham, 1992.

Çiçek K, “Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları”, S. 30, 1996, Toplumsal Tarih, ss. 47-52.

Çiçek K, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihi”, Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, Çiçek K (ed.), SOTA ve Yeni Türkiye, Ankara ve Haarlem, 2001, ss. 31-49.

Cohen A, Jewish Life Under Islam: Jerusalem in the Sixteenth Century, Harvard University Press, Cambridge, 1984.

Crow J/Hill D (ed.), Naxos and the Byzantine Aegean: Insular Responses to Regional Change, Norwegian Institute at Athens, Atina, 2018.

Davis J L, “Contributions to a Mediterranean Rural Archaeology: Historical Case Studies from the Ottoman Cyclades”, C. 4, S. 1, 1991, Journal of Mediterranean Archaeology, ss. 131-215.

Demircan Y, “1670 Tahririne Göre Para Adası”, S. 29, 2009a, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, ss. 722-53.

Demircan Y, “1720 Tarihli Tahrir Defterine Göre Nakşa Adası'nda Yapılan Düzenlemeler ve Reayanın Durumu”, S. 268, 2009b, Belleten, ss. 671-81.

Demircan Y, “Nakşa Adası: XVII. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait Bir Tahrir Defterine Göre”, C. 29, Özel Sayı, 2009c, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, ss. 675-721.

Demircan Y, “Kikladlardaki Osmanlı İdaresini Şekillendiren Unsurlar ve 1670 Tahriri”, C. 5, S. 8, 2015, Studies of the Ottoman Domain, ss. 68-79.

Demircan Y/Kayapınar L/Kayapınar A, Osmanlı Dönemi Ege Adaları Tarihi: Kikladlar, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Abdülhamid I (196/13100), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Ahmed III (58/5843), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Mahmud I (120/8736), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ali Emiri Selim III (147/8864), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Düvel-i Ecnebiye Defterleri (901/37), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Bab-ı Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (42/441, 48/1033, 52/127, 52/560, 58/869, 58/887, 85/330, 85/331, 85/560, 90/372, 90/374, 90/375, 90/376, 90/378, 96/89, 96/127, 112/1593, 120/812, 129/1017, 130/249), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cevdet Adliye (48/2909), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, İbnülemin Adliye (13/906), İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (1184/29), İstanbul.

Dimitropoulos D, "Living Conditions in the Houses of the Islands of the Cyclades During the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Wealth and Poverty in European Rural Societies from the Sixteenth to Nineteenth Century*, Broad J/Schuurman A (ed.), Brepols, Turnhout, 2014, ss. 61-80.

Ekinci E B, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk, Arı Sanat*, İstanbul, 2008.

Emecen F M, "Nakşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 332-33.

Emecen F M, "Para", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2007, C. 34, ss. 166-67.

Eroğlu A H, "16. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Efsanevi Bir Yahudi: Yasef Nasi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Sempozyumu (18-19 Şubat 2012, Ankara)*, Ünal A/Karataş H/Meral Y vd. (ed.), Türkiye Dinler Tarihi Derneği, Ankara, 2012, ss. 719-32.

Erünsal İ E, "Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, C. 8, s. 449.

Eyice S, "Bedesten", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1992, C. 5, ss. 302-11.

Frazer C A, "Catholics of Naxos Under Ottoman Rule", C. 23, S. 3-4, 1978, *The Greek Orthodox Theological Review*, ss. 235-42.

Gedikli F, "Galata Şer'iyye Sicillerinde Mudarebe-Karz İlişkisi", S. 4, 1998, *İstanbul Araştırmaları*, ss. 111-28.

Gradeva R, "Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court (Seventeenth Century)", C. 4, S. 1, 1997, *Islamic Law and Society*, ss. 37-69.

Gregory T E, "Naxos", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Kazhdan A P (ed.), Oxford University Press, Oxford, 1991, ss. 1444-45.

Hadjiantoniou G A, *Protestant Patriarch: The Life of Cyril Lucaris (1572-1638): Patriarch of Constantinople*, John Knox Press, Richmond, 1961.

İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, Abdülmevcûd A A/Mu'avvaz A M (ed.), Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad, 2002-03.

İpşirli M, "Naib: Osmanlılarda", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, C. 32, ss. 312-13.

İstanbul Kadı Sicilleri, Yılmaz C (ed.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2008-19.

Ivanova S, "Judicial Treatment of the Matrimonial Problems of Christian Women in Rumeli During the Seventeenth and Eighteenth Centuries", *Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History*, Buturović A/Schick I C (ed.), I.B. Tauris, Londra ve New York, 2007, ss. 153-200.

Jennings R C, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", C. 21, S. 3, 1978, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, ss. 225-93.

Karakoç İ, *Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Müessesesi*, Yetkin, Ankara, 2017.

Kasdagli A E, "Peasant and Lord in Fifteenth-Century Naxos", S. 11, 1987, *Byzantinische Forschungen*, ss. 347-55.

Kasdagli A E, "Gender Differentiation and Social Practice in Post-Byzantine Naxos", *The Byzantine Tradition After the Fall of Constantinople*, Yiannias J J (ed.), University Press of Virginia, Charlottesville, 1991, ss. 61-94.

Kasdagli A E, "Dowry and Inheritance in 17th-Century Naxos", C. 110, S. 1, 1998, *Mélanges de l'École française de Rome: Italie et Méditerranée*, ss. 211-16.

Kasdagli A E, "Poor and Rich in 17th-Century Naxos: Attitudes, Behaviour and Reality", *Rich and Poor in the Society of the Greco-Latin East*, Maltezou C (ed.), Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, Venedik, 1998, ss. 109-16.

Kasdagli A E, *Land and Marriage Settlements in the Aegean: A Case Study of Seventeenth-Century Naxos*, Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies ve Vikelea Municipal Library of Heraklion, Venedik ve Kandiye, 1999.

Kasdagli A E, "Family and Inheritance in the Cyclades (1500-1800): Present Knowledge and Unanswered Questions", C. 9, S. 3, 2004, *The History of the Family*, ss. 257-74.

Kasdagli A E, "Notarial Documents as a Source for Agrarian History", S. 40, 2007, *Hesperia Supplements*, ss. 55-70.

Kasdagli A E, "Custom, Tradition and 'Law' in the Post-Medieval Cyclades", *Imperial Lineages and Legacies in the Eastern Mediterranean: Recording the Imprint of Roman, Byzantine and Ottoman Rule*, Murphey R (ed.), Routledge, Abingdon, 2016, ss. 49-60.

Kaya S, *Osmanlı Hukukunda İcareteyn*, Klasik, İstanbul, 2014.

Kenanoğlu M M, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*, Klasik, İstanbul, 2004.

Kenanoğlu M M, "İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmiler", S. 5, 2005, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, ss. 564-66.

Koçak Z, "Osmanlı Toplumunda Zimmi Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750)", C. 7, S. 1, 2018, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, ss. 167-210.

Konan B, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", C. 64, S. 1, 2015, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, ss. 171-93.

Köşklü Z, “18. Yüzyıl Kütüphanelerinden İki Örnek: İstanbul Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi ve İstanbul Feyzullah Efendi Kütüphanesi”, S. 15, 2000, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, ss. 15-29.

Kurt Y, “Damad İbrahim Paşa ve Fatma Sultan’ın Bayındır ve Civarındaki Vakıfları”, Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Damat İbrahim Paşa Sempozyumu (9-12 Kasım 2017, Nevşehir), Gökhan İ/Baştürk S/Saraç H (ed.), Nevşehir Valiliği, Nevşehir, 2017, ss. 141-42.

Laiou S, “Christian Women in an Ottoman World: Interpersonal and Family Cases Brought Before the Shari’a Courts During the Seventeenth and Eighteenth Centuries (Cases Involving the Greek Community)”, Women in the Ottoman Balkans: Gender, Culture and History, Buturović A/Schick I C (ed.), I.B. Tauris, Londra ve New York, 2007, ss. 243-71.

Lewis B, “Ifrandj”, Encyclopaedia of Islam, Lewis B/Ménage V L/Pellat C vd. (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1971, C. 3, ss. 1044-46.

McCormick A P, “An Embattled Catholic Archbishop Between Latins and Greeks in the Ottoman Aegean”, Global Reformations: Transforming Early Modern Religions, Societies, and Cultures, Terpstra N (ed.), Routledge, Londra, 2019, ss. 195-209.

Ömer Hilmi, İthafü'l-Ahlah fi Ahkami'l-Evkaf, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1889.

Qattan N al-, “Dhimmi in the Muslim Court: Legal Autonomy and Religious Discrimination”, C. 31, S. 3, 1999, International Journal of Middle East Studies, ss. 429-44.

Randolph B, The Present State of the Islands in the Archipelago, or Arches, Seas of Constantinople and Gulph of Smyrna with the Islands of Candia and Rhodes, Oxford, 1687.

Roth C, The House of Nasi: The Duke of Naxos, Jewish Publication Society of America, Philadelphia, 1948.

Roussos K Z, Reconstructing the Settled Landscape of the Cyclades: The Islands of Paros and Naxos During the Late Antique and Early Byzantine Centuries, Leiden University Press, Leiden, 2017.

Safvet, “Yusuf Nasi”, S. 16, 1912, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, ss. 982-93.

Safvet, “Nakşa (Naksos) Dukalığı, Kiklad Adaları”, S. 23, 1913, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, ss. 1444-57.

Şakiroğlu M H, “Frenk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1996, C. 13, ss. 197-99.

Şakiroğlu M H, “Tercüman”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, C. 40, ss. 490-92.

Sansaridou-Hendrickx T/Hendrickx B, “The Post-Ducal ‘Dukes of Naxos’ of the ‘per Dignità First Duchy of Christendom’: A Re-Examination and Assessment”, C. 3, S. 2, 2013, Journal of Early Christian History, ss. 94-107.

Savvides A, “Nakshe”, Encyclopaedia of Islam, Bearman P J/Bianquis T/Bosworth C E vd. (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1993, C. 7, ss. 939-41.

Savvides A, "Para", *Encyclopaedia of Islam*, Bosworth C E/Van Donzel E J /Heinrichs W P (ed.), 2. Baskı, Brill, Leiden, 1995, C. 8, ss. 265-66.

Seraïdari K, "Negotiating Religious Differences in the Cyclades: Discourses of Inclusion and Exclusion", *Sites and Politics of Religious Diversity in Southern Europe: The Best of All Gods*, Blanes R/Mapril J (ed.), Brill, Leiden, 2013, ss. 309-30.

Spiliopoulou I, "The Promotion of the Cultural Heritage of the Latin Settlers in the Island of Naxos Through a Proposed Model of Management: A Case Study", C. 13, S. 2, 2013, *Sustainable Development, Culture, Traditions Journal*, ss. 34-52.

Topcu E N, "Önceki Hukukumuzda Vakfa Müdahale Kavramı: 18. yy. Kudüs Örneği", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku, İstanbul, 2020.

Vionis A K, *A Crusader, Ottoman, and Early Modern Aegean Archaeology: Built Environment and Domestic Material Culture in the Medieval and Post-Medieval Cyclades, Greece (13th-20th Century AD)*, Leiden University Press, Leiden, 2012.

Yaran R, *İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi: Borçlunun Temerrüdü ve Alacaklının Temerrüdü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1997.

Zachariadou E A, "1641'de Nakşa Sancağı", S. 13, 1998, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, ss. 231-43.